

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika

Cimerman, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:212310>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Petra Cimerman

**DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU
HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

PETRA CIMERMAN

**DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU
HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: Prof. dr. sc. Mario Grčević

Zagreb, 2022.

Sažetak

Reakcija na unitarističku jezičnu politiku koja je nastala Novosadskim dogovorom (1954.) bila je Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (1967.). Deklaracija je zahtijevala ravnopravnost hrvatskoga jezika s drugim jezicima u Jugoslaviji, prije svega sa srpskim. Nastala je u kasnim 60-im godinama XX. stoljeća kada je stvorena politička podloga za njezinu objavu. To razdoblje druge polovice 60-ih godina, karakterizira želja za većom decentralizacijom i demokratizacijom jugoslavenske države. Deklaracija je napisana u Matici hrvatskoj te ju je prihvatilo još sedamnaest znanstvenih i kulturnih institucija. Objavom Deklaracije, potpisnici i autori zahtijevali su ravnopravnost hrvatskoga jezika u Jugoslaviji i njegovo vlastito ime, a ne naziv stvoren Novosadskim dogovorom, srpskohrvatski ili hrvatskosrpski. Budući da nije bila u skladu s političkim ozračjem Jugoslavije, doživjela je brojne osude, ali i podršku hrvatske emigracije.

Ovaj će se rad baviti Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, političkim okolnostima njezina nastanka, reakcijom i odjekom kako u Jugoslaviji tako i u emigraciji, njezinim potencijalnim autorima i njezinim tekstom.

Ključne riječi: Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, Novosadski dogovor, jezična politika, reakcije i odjeci

Abstract

Reaction to the unitary politics of the Novi Sad Agreement (1954) was Declaration on the Name and Status of Croatian Literary Language (1967). Declaration demanded equality of the Croatian language with other languages in Yugoslavia, especially with Serbian language. It was written in the second half of the 60s of the 20th century because it was created political background for its publication. That period of the second half of the 60s is characterized by the desire for greater decentralization through the democratization of the Yugoslav state. The declaration was written in Matica Hrvatska and was accepted by seventeen other scientific and cultural institutions. With the publication of the Declaration, the signatories and authors demanded the equality of the Croatian language in Yugoslavia and its own name, not the name created by the Novi Sad Agreement, Serbo-Croatian or Croatian-Serbian. Because it was not in accordance with the political atmosphere of Yugoslavia, it experienced numerous condemnations, but also the support of the Croatian emigration.

This paper will deal with the Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language, the political circumstances of its creation, the reaction and echo both in Yugoslavia and in emigration, its potential authors and its text.

Key words: Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language, Novi Sad Agreement, language policy, reactions and echoes

1. Sadržaj

1. Sadržaj	1
2. Uvod	2
3. Hrvatski jezik od Brozova pravopisa do Novosadskoga dogovora.....	4
4. Novosadski dogovor (1954.)	7
4.1. Zaključci Novosadskoga dogovora	8
4.2. Odjeci Novosadskoga dogovora	9
5. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (1967.)	10
5.1. O Deklaraciji	10
5.2. Političke okolnosti nastanka Deklaracije	12
5.3. Tekst Deklaracije	14
5.4. Potencijalni autori Deklaracije	17
6. Odjeci i reakcije na Deklaraciju	20
6.1. Odjeci i reakcije u Jugoslaviji	20
6.2. Odjeci na Zapadu	26
6.2.1. Odjeci u SAD-u	26
6.2.2. Odjeci u Velikoj Britaniji	27
6.3. Odjeci u emigraciji	29
6.3.1. Hrvatska revija i Hrvatska akademija Amerike	29
6.3.2. Hrvatski glas i Hrvatski kulturni klub Dr. Josip Frank	38
6.3.3. Danica i Nova Hrvatska.....	38
6.3.4. Srpski emigrantski tisak	39
7. Zaključak	40
8. Literatura	41
9. Popis kratica	43

2. Uvod

Ulaskom Hrvatske u jugoslavensku komunističku zajednicu, AVNOJ je 1944. godine odlučio da se sve odluke i proglašeni trebaju objavljivati na makedonskom, hrvatskom, slovenskom i srpskom jeziku: »Sve Odluke i proglašeni Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i njegovog Predsjedništva kao vrhovne izvršne i naredbodavne vlasti u Jugoslaviji kao cjelini imaju se objavljivati u službenim izdanjima Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku. Svi ovi jezici ravnopravni su na cijeloj teritoriji Jugoslavije« (Babić, 1990, 14). Unatoč odluci AVNOJ-a hrvatski je jezik od 50-ih godina bio sve više izložen unitarističkim pritiscima kojima je bio cilj ukinuti ga kao poseban entitet i zajedno sa srpskim stopiti ga u jednu cjelinu. To je razvidno i u ključnom jezičnopolitičkom dokumentu iz poslijeratnoga razdoblja, tzv. *Novosadskom dogovoru*. Raspisujući *Anketu o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa*, uredništvo je *Letopisa* Matice srpske pozvalo istaknute hrvatske i srpske jezikoslovce i kulturne djelatnike da se izjasne o zajedničkom jeziku. Deset godina od avnojevskih odluka, srpski i hrvatski jezikoslovci i kulturni djelatnici potpisali su *Novosadski dogovor* 1954. godine kojim je od dva nastao jedan jezik – srpskohrvatski (Bašić, 2007, 162). *Novosadski dogovor* deklarirao je da je jezik Hrvata i Srba jedan i jedinstveni, s dva izgovora – ekavskim i ijekavskim i oni su u svemu ravnopravni. Ravnopravna su također i pisma, latinica i ćirilica (Bašić, 2021, 715). Nezadovoljstvo hrvatskih intelektualaca tijekom godina očitovalo se sve više, jer je hrvatski jezik bivao sve više potisnut. Odgovor na *Novosadski dogovor* dali su hrvatski intelektualci na čelu s Maticom hrvatskom 1967. godine objavljujući *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*. Nastala je kao reakcija na velikosrpsku jezičnu politiku, nijekanje hrvatskoga jezika i na nemogućnost da Hrvati sami odlučuju o načelima standardizacije svoga jezika (Bašić, 2017, 4). U biti, *Deklaracija* je nastala u vrlo kratkom periodu kao ustavni amandman o jeziku, zatim je odaslana na potpis hrvatskim institucijama te nakon toga i Saboru Socijalističke Republike Hrvatske (Bašić, 2017, 5). *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* potpisalo je osamnaest uglednih institucija i više od stotinu kulturnih djelatnika, a većina su bili pripadnici tadašnjeg Saveza komunista.

Tema ovoga diplomskoga rada je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*. Prije obrade same *Deklaracije*, u radu će biti dan pregled povijesti hrvatskoga jezika do

Novosadskoga dogovora i *Novosadski dogovor* (1954.) . U obradi *Deklaracije* bit će riječi o samoj *Deklaraciji*, o političkim okolnostima njezina nastanka, o njezinu tekstu odnosno jeziku kojim je pisana, o autorima *Deklaracije* i na kraju o odjecima koje je njezino objavljivanje izazvalo u bivšoj Jugoslaviji i u svijetu. Također će se dati pregled odjeka *Deklaracije* kod hrvatske emigracije, većinom kroz iseljeničke časopise i na kraju reakcije srpskoga emigrantskog tiska.

3. Hrvatski jezik od Brozova pravopisa do Novosadskog dogovora

U jednom od najslabije istraženih razdoblja u hrvatskoj književnojezičnoj povijesti, a to su prva dva desetljeća XX. stoljeća, objavljena su tri normativna djela hrvatskih vukovaca (Grčević, 2018). Prvo djelo bilo je *Hrvatski pravopis* (1892.) Ivana Broza i ono je postalo obvezni školski udžbenik. Godine 1899. tiskana je *Gramatika ili stilistika hrvatskog ili srpskog književnog jezika* Tome Maretića te 1901. godine Broz-Ivekovićev *Rječnik hrvatskog jezika*. Broz se ugledao na Karadžića i njegova načela u pravopisu, ali nije u potpunosti izostavio kajkavske riječi. Maretićeva gramatika i Broz-Ivekovićev rječnik označili su prekid s prošlošću, ali njihov uzak pristup tematici bio je izrazito štetan. U oba djela, izbjegavani su bili svi autori osim Karadžića i Daničića te su posljedično tome, zanemarili bogatu pretpreporodnu književnost kao i hrvatske autore romantizma i realizma. Maretićeva gramatika i Broz-Ivekovićev rječnik na taj su način poticali stav da Hrvati duguju svoj jezik Srbima i da su jezična transformacija i jezično napredovanje prestali s Karadžićem i Daničićem (Banac, 1991, 85-86).

Iako je Maretićev i Ivekovićev uspjeh bio više formalan nego stvaran upravo zbog toga što je stvarni jezik priječio prodor Karadžićevih rješenja koja su bila strana hrvatskim novoštokavskim govorima, u predvečerje Prvoga svjetskog rata, jačanje novoga integralnoga jugoslavenstva ušutkalo je većinu opozicije prema hrvatskim vukovcima. U prilog tomu govori i to da je većina pristaša Starčevićeve politike pozivala na južnoslavensko političko ujedinjenje (Banac, 1991, 86-89). Prema tomu, dio hrvatskih književnika, nezadovoljan odnosom Austro-ugarske Monarhije prema Hrvatskoj, počeo je pisati na ekavici. Ti su se književnici ugledali na *Anketu o južnom ili istočnom narječju u srpsko-hrvatskoj književnosti* Jovana Skerlića. U toj je *Anketi*, Skerlić pozvao hrvatske i srpske intelektualce da se izjasne o književnojezičnom ujedinjenju. Prema tomu, Hrvati bi trebali prihvatiti ekavicu, a Srbi latinično pismo (Grčević, 2018).

Uspostavom centralističke vlasti koja je dolazila iz Beograda, dolazio je i jezični pravac koji je nametao uvođenje srpskih izraza i gramatičkih oblika kroz administraciju, vojsku i škole. U tom su razdoblju Aleksandar Belić i drugi srpski vodeći jezikoslovci pokušavali uspostaviti temelje na kojima bi se kasnije ukinule hrvatsko – srpske jezične razlike. Pravopisni i jezični problemi postali su važan dio zamršenog jugoslavenskog nacionalnog pitanja. U ovom se razdoblju borba protiv jezičnog centralizma iz Beograda nije vodila pod stijegom etimologije, nego u ime obrane Maretićeve gramatike i Brozovog pravopisa i tu je vidljivo kako je, s obzirom na ranija zbivanja,

Maretićeva škola postala kroatizirana te je hrvatska javnost prihvatila inovacije hrvatskih vukovaca i njihov se je rad sasvim udomaćio (Banac, 1991, 91).

U jezičnom sukobu s Belićem, Dragutin Boranić postao je hrvatski stjegonoša. Boranić je, kao Brozov nasljednik na zagrebačkom Sveučilištu, izdavao revidirana izdanja njegova pravopisa te se je Boranićev priručnik smatrao alternativom Belićevu *Pravopisu srpskohrvatskog književnog jezika* iz 1923. godine. Iako je hrvatska javnost ignorirala Belićeve jezične inovacije, kao i poneki srpski pisci, godine 1928. tadašnje Ministarstvo prosvjete odredilo je članove pravopisnoga povjerenstva kojima je bio zadatak da osmisle jedinstveni srpsko – hrvatski pravopis. Iako su u povjerenstvu bili i hrvatski jezikoslovci (Boranić, Maretić, Ivšić), glavnu riječ imao je Aleksandar Belić. Posljedica toga bilo je nerazlikovanje u zaključcima povjerenstva s Belićevim pravopisom iz 1928. godine. Godinu dana kasnije, Ministarstvo prosvjete odobrilo je upotrebu odluka povjerenstva. Boranić i Belić objavili su svoje pravopise 1930. godine napisane u skladu sa sporazumom. Godine 1939. Dragutin Boranić odrekao se je svoga pravopisa, odnosno unitarističke verzije i vratio se starim priručnicima iz vremena prije 1929. godine koji su netom prije početka Drugoga svjetskog rata ponovno bili uvedeni u škole (Banac, 1991, 92-93).

U razdoblju od 1939. do 1941. godine tiskano je nekoliko važnih djela. U Benešićevom djelu *Gramatyka języka chorwatskiego czyli serboskiego* (1939.), autor navodi nekoliko desetaka stranica leksičkih razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika, a tuđice pripisuje srpskom jeziku. Petar Guberina i Kruno Krstić u svom su djelu *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* raspravljali o fonološkim, morfološkim, sintaktičkim, leksičkim i stilističkim razlikama između hrvatskoga i srpskoga jezika. Tim su idejama koje su se temeljile na suvremenoj lingvističkoj teoriji donijeli zaključak o hrvatskoj jezičnoj posebnosti te su jasno odbacili jezični unitarizam koji je dolazio iz Beograda (Banac, 1991, 94). Petar je Guberina u *Razlikama između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* u uvodnom dijelu pod nazivom *Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku?* odvojio pojmove *jezik književnosti* i *književni jezik*. Pritom je književni jezik smatrao standardnim jezikom koji se obogaćuje onoliko koliko ga ljudi poznaje i promiče (Grčević, 2014, 75-76).

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine, izvršna je vlast donijela odluku kojom je ponovno uspostavljen etimološki pravopis iz razdoblja od prije 1892. godine. *Koriensko pisanje* (1942.) trebalo je ustanoviti potpunu jedinstvenost hrvatskog jezika brišući sve jezične promjene

nakon 1892. godine. Diktatura toga razdoblja zastupala je jezični purizam (*munjovoz* se koristio umjesto riječi *tramvaj*, *slikopis* umjesto *film*). Iako se jezična politika iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske nije ustalila u pravopisu, njezine su posljedice dale poticaj da se u poslijeratnom razdoblju stigne do razumijevanja odnosa između hrvatskoga i srpskoga jezika (Banac, 1991, 95).

4. Novosadski dogovor (1954.)

Objavivši *Anketu o pitanjima srpskohrvatskoj jezika i pravopisa* uredništvo je *Letopisa* Matice srpske htjelo saznati mišljenja o problemima u oba jezika od strane jezikoslovaca, književnika i osoba iz javnoga života Jugoslavije. Radilo se o pitanju pravopisa, rječnika, pisma, o nazivu jezika. Odgovori koje su pisali hrvatski i srpski književnici, jezikoslovci, prevoditelji i kulturni djelatnici objavlivali su se u *Letopisu* Matice srpske od rujna 1953. do prosinca 1954. godine. U toj su *Anketi* sudjelovali Antun Barac, Ljudevit Jonke, Ivo Frangeš, Stanislav Vinaver, Božidar Kovačević, Mirko Božić, Marin Franičević, Gustav Krklec, Jure Kaštelan, Slavko Kolar, Marko Marković, Joža Horvat, Đuza Radović, Vladan Desnica, Viktor Car Emin, Marijan Jurković, Novak Simić, Aleksandar Belić, Petar Skok, Mihajlo Stevanović, Mate Hraste, Julije Benešić, Jovan Vuković, Radovan Lalić, Milija Stanić, Josip Hamm, Mihajlo Lalević, Miloš Moskovljević, Josip Badalić, Fran Tućan, Slavko Pavešić, Slavko Ježić, Svetislav Marić i Ilija Kecmanović. To su bile osobe književnici, kulturnjaci i jezikoslovci, hrvatski i srpski (Jonke, 1954, 67).

Osobe koje su sudjelovale u *Anketi* *Letopisa* Matice srpske, složile su se da dva pisma i dva govora ne bi trebali svesti na jedan govor i na jedno pismo. Ijekavštinu kao govor karakteriziralo je njezino veliko prostranstvo, odnosno, mnoga su književna djela napisana ijekavskim govorom te bi zbog toga došlo do poteškoća za čitatelje i pisce ukoliko se zamijeni drugim govorom. Obje su se strane, hrvatska i srpska, zalagale za stvaranje rječnika u kojem bi se obuhvatilo blago obje književnosti, hrvatske i srpske. Zalagali su se također za stvaranje zajedničkoga pravopisa, a u njegovom bi stvaranju sudjelovali hrvatski i srpski stručnjaci. Što se tiče stručne terminologije, zaključili su da bi se što prije trebala napraviti zajednička stručna terminologija (Jonke, 1954, 67-68).

Završetkom *Ankete o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa*, uredništvo *Letopisa* Matice srpske u prosincu 1954. godine pozvalo je hrvatske i srpske stručnjake u Novi Sad, da se donesu zaključci o jeziku i pravopisu (Jonke, 1954, 68). Kao hrvatski predstavnici i stručnjaci za jezik i književnost u Novi Sad pozvani su: Antun Barac, Mirko Božić, Marin Franičević, Josip Hamm, Mate Hraste, Stjepan Ivšić, Ljudevit Jonke, Jure Kaštelan, Gustav Krklec, Miroslav Krleža, Petar Šegedin i Zdenko Škreb. Pozivu su se odazvali Mirko Božić, Marin Franičević, Josip Hamm, Ljudevit Jonke, Jure Kaštelan, Mate Hraste i Zdenko Škreb. Antun Barac i Miroslav Krleža

ispričali su se, a Gustav Krklec, Petar Šegedin i Stjepan Ivšić navodno su se razboljeli te zbog toga nisu mogli doći (Samardžija, 2006, 92).

4.1. Zaključci *Novosadskoga dogovora*

Zaključke *Novosadskoga dogovora* potpisali su istaknuti hrvatski i srpski književnici, jezikoslovci i sveučilišni profesori. Tekst zaključaka temeljio se je na tvrdnjama da je narodni jezik Hrvata, Srba i Crnogoraca jedan jezik te je stoga i književni jezik koji se je razvio oko Zagreba i Beograda jedinstveni, s dva izgovora, ekavskim i ijekavskim (Bašić, 2021, 363).

Zaključci *Novosadskoga dogovora* sastavljeni su u deset točaka. Prve dvije točke odnose se na naziv jezika. U prvoj je navedeno da je narodni jezik Hrvata, Srba i Crnogoraca jedinstveni te da je onda jedinstveni i književni jezik koji se je razvio oko Zagreba i Beograda. Druga točka govori o tome kako je nužno u službenoj upotrebi istaknuti oba njegova dijela. Treća točka odnosi se na ravnopravnost pisama, latinicu i ćirilicu i nužnost da Srbi nauče latinicu kao i Hrvati ćirilicu, a to će se postići u školi. U četvrtoj točki navedeno je da su ekavski i ijekavski izgovori ravnopravni. Peta točka govori o sastavljanju zajedničkoga rječnika: »Radi iskorišćavanja cjelokupnog rječničkog blaga našeg jezika i njegova pravilnog i punog razvitka, neophodno je potrebna izrada priručnog rječnika suvremenog srpskohrvatskog književnog jezika. Stoga treba pozdraviti inicijativu Matice srpske, koja je u zajednici s Maticom hrvatskom pristupila njegovoj izradi« (Bašić, 2021, 715-716). U šestoj točki riječ je o nužnosti sastavljanja zajedničke znanstvene, kulturne i ekonomske terminologije. Sedma točka govori o tome kako zajednički jezik treba imati i zajednički pravopis i da će nacrt pravopisa napraviti povjerenstvo sastavljeno od srpskih i hrvatskih stručnjaka. Osmo točka *Novosadskoga dogovora* govori o tome kako treba poštovati originalne tekstove i spriječiti pojavu samovoljnoga prevođenja. U devetoj točki sadržano je da će povjerenstvo za sastavljanje pravopisa i terminologije odrediti tri jugoslavenska sveučilišta (zagrebačko, beogradsko, sarajevsko), dvije akademije (SANU i JAZU) i dvije Matice (srpska iz Novoga Sada i hrvatska iz Zagreba). U zadnjoj, desetoj točki navedeno je da će se zaključci dostaviti izvršnim vijećima republika, akademijama, sveučilištima u Zagrebu, Beogradu i Sarajevu, Matici hrvatskoj te dnevnim listovima i časopisima (Bašić, 2021, 716).

4.2. Odjeci Novosadskoga dogovora

Nakon što je prošlo godinu dana od sastanka u Novom Sadu, dio tada donesenih zaključaka počeo se provoditi. Počela se je provoditi sedma točka *Novosadskoga dogovora* o sastavljanju zajedničkoga pravopisa. Tako je pravopisno povjerenstvo došlo do završne faze u svojem radu. Samo je još trebalo ispisati svu izabranu jezičnu građu. Jezična građa za sastavljanje zajedničkoga pravopisa uzimala se je iz najistaknutijih djela hrvatske i srpske književnosti (Jonke, 1955, 104).

Kako bi se sastavio zajednički pravopis, povjerenstvo za njegovu izradu sastalo se sveukupno četrnaest puta. Prvi sastanak održao se je 1955. godine u Novom Sadu. Povjerenstvo se sastojalo od dva člana JAZU i SANU, dva su člana bila sa zagrebačkog i dva s beogradskog Sveučilišta, iz Matica i sarajevskoga sveučilišta po jedan član. Pravopis je trebao biti objavljen u dvama izdanjima: latinicom i ijekavicom u Zagrebu, dok je novosadska verzija trebala biti napisana ekavicom i ćirilicom. U zagrebačkoj i novosadskoj verziji pravopisa trebale su se nalaziti i jekavska i ekavska verzija izgovora. Zajednički pravopis objavljen je 1960. godine (Bašić, 2021, 366-367).

Osma točka *Novosadskoga dogovora* glasi: »Treba odlučno stati na put postavljanju umjetnih zapreka prirodnom i normalnom razvitku hrvatskosrpskog književnog jezika. Treba spriječiti štetnu pojavu samovoljnog 'prevođenja' tekstova i poštovati originalne tekstove pisaca« (Bašić, 2021, 716). U beogradskom *Našem jeziku*, objavljen je krivotvoreni tekst sporazuma u kojem je iz gore navedene točke izostavljena riječ *samovoljno* te se Mihailo Stevanović, inače potpisnik *Novosadskoga dogovora*, zauzimao za objavljivanje svih tekstova u izvornom obliku bez prilagodbi jezičnom standardu pojedinih republika (Bašić, 2021, 367). Četvrta točka *Novosadskoga dogovora* o ravnopravnosti izgovora bila je dvojbeno zbog toga što nije precizirano jesu li izgovori ravnopravni svaki u svojoj republici ili na čitavom hrvatsko-srpskom prostoru. Tako je, uz podršku srpskih jezikoslovaca, u saveznu administraciju uvedena ekavica te također i u vojsku, škole i sudstvo jer su prednost pri zapošljavanju u državnu službu imale osobe srpske nacionalnosti. Slična situacija desila se je i na Radio Zagrebu, gdje su zabranjeni hrvatski nazivi za mjesec te uporaba riječi poput *tisuća*, *skladba* i dr., ali posredstvom i prosvjedima Ljudevita Jonkea vraćeno je hrvatsko nazivlje (Bašić, 2021, 367-368).

5. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (1967.)

5.1. O Deklaraciji

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (1967.) bila je reakcija i odgovor hrvatskih intelektualaca na *Novosadski dogovor* (1954.). Prema Jandriću, objavljivanje *Deklaracije* u ožujku 1967. godine jedan je od najvažnijih događaja u suvremenoj hrvatskoj povijesti do 1990. godine (Jandrić, 1999, 325).

Nakon Brijunskoga plenuma 1966. godine i smjenom Aleksandra Rankovića dolazi do slabljenja centralističke politike te se počinju javljati naznake demokratizacije društva. Stanovite demokratske promjene nalazile su se liberalizaciji tiska i slobodi sveukupnoga znanstvenog izričaja. Na čelu su bili hrvatski političari iz redova Saveza Komunista Hrvatske, Savka Dabčević- Kučar i Miko Tripalo. U tom razdoblju, hrvatski su intelektualci naišli na priliku za promjenom jezične politike spram hrvatskoga jezika koji je nakon *Novosadskoga dogovora* (1954.) sveden na razinu lokalnoga narječja, dok je srpski smatran književnim jezikom (Jandrić, 1999, 326).

Deklaracija je imala za cilj utvrditi jednakost postojećih četiriju književnih jezika u Jugoslaviji (hrvatskoga, srpskoga, slovenskoga i makedonskoga): »Zapravo, hrvatski su intelektualci tražili amandmanom na Ustav SFRJ izmjenu formulacije članka 131. naznačenog (važećeg) Ustava, koji je trebao, prema njihovom prijedlogu (mišljenju) glasiti: „Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije.“ Ustavni amandmani (šest) usvojeni su u Saveznoj skupštini 18. ožujka 1967. i postali su sastavni dio Ustava. Prijedlozi iz Hrvatske nisu usvojeni, već su naišli na žestoku kritiku širom zemlje, a prvi čovjek Saveza komunista Hrvatske (SKH), Vladimir Bakarić izjavio je u Saboru „Deklaracija (je) neprijateljska prema zajednici i današnjoj fazi naše revolucije« (Jandrić, 1999, 327). Tim se amandmanom na Ustav htjela ukloniti odredba o srpskohrvatskom ili hrvatskosrpskom jeziku jer nije bilo jasno definirano da se radi o dva zasebna jezika. Vjerojatno najsporniji zahtjev bio je taj da se službenici, nastavnici i općenito državni službenici služe jezikom republike u kojoj su zaposleni, bez obzira na njihovo porijeklo (Batović, 2010, 583).

Deklaraciju se treba smatrati obrazloženjem pravnoga podneska koji je bio upućen ustavnopravnomu povjerenstvu, a ključni dio odnosio se na priznanje hrvatskoga književnog

jezika na ustavnopravnoj razini. Temelj je tomu bio na neotuđivu pravu svakoga naroda da svoj jezik naziva vlastitim nacionalnim imenom (Bašić, 2017, 5).

Deklaracija i njezini potpisnici osuđeni su nakon njezine objave u *Telegramu*. Međutim, javnost je za nju mogla saznati četiri dana prije nego što je objavljena, kad je u Večernjem listu objavljeno da će se održati plenum *Društva pisaca Hrvatske* na kojem će se raspravljati o problemima jezika, odnosno o problemu ravnopravnosti hrvatskoga jezika. Na tom je plenumu *Deklaracija* usvojena, a također su ju usvojili i na sastancima Upravnoga odbora Društva hrvatskih književnih prevoditelja i Razreda za suvremenu književnost JAZU (Batović, 2010, 583).

Objavljivanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* u časopisu *Telegram* u ožujku 1967. godine, podigla se neviđena bura među političkom elitom, znanstvenim i kulturnim krugovima, općenito među cjelokupnim stanovništvom bivše Jugoslavije. Odjeci *Deklaracije* sezali su i na drugi kraj svijeta. Jedan od učinaka koji je *Deklaracija* postigla je taj da su se od prosinca 1967. godine sve savezne uredbe objavljivale na jezicima svih naroda, a dotad su bile objavljivane na srpskohrvatskom jeziku, napisane latiničnim pismom (Batović, 2010, 589).

Na plenumu Izvršnoga vijeća CK SKH završena je jezična afera koju je prouzročila *Deklaracija*. Na tom je plenumu zaključeno kako su tekovine *Novosadskoga dogovora* ispravne, odnosno ispravno je bilo to što je *Novosadskim dogovorom* zaključeno kako postoje dvije varijante istoga jezika, a ne dva zasebna jezika te je to ocijenjeno ideološki reakcionarno i znanstveno konzervativno (Batović, 2010, 589).

Iako je *Deklaracija* u javnosti doživjela negativne konotacije, to ne znači da je jezična problematika koju je ona započela prestala. Godine 1968. na proslavi 150. obljetnice rođenja Petra Preradovića desio se incident kada je jedan od govornika iznio tezu o prirodnom razvoju jezika koji vlast ne smije nametati, a partija je to doživjela kao kritiku, tim više što su organizatori toga događaja bile institucije koje su inicirale *Deklaraciju*: »... jedan od govornika izjavio je kako se jezik ne može nametati odozgo, nego se on mora prirodno razvijati kao dio narodnoga zdravlja. Komentar je dobio veliki pljesak nazočnih, što je izazvalo reakciju partijskih tijela, jer je izjava interpretirana kao kritika partijske reakcije na objavljivanje *Deklaracije*. Uz to su organizatori proslave bili Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Društvo hrvatskih

književnika i Matica hrvatska, dakle iste institucije koje su inicirale objavljivanje *Deklaracije*» (Batović, 2010, 589).

5.2. *Političke okolnosti nastanka Deklaracije*

Hrvatska se, u sklopu Jugoslavije, našla pred demokratskim promjenama 60-ih i početkom 70-ih godina XX. stoljeća. Brijunskim je plenumom 1966. godine smijenjen Aleksandar Ranković i njegovom je smjenom započela demokratizacija tadašnje SFRJ. Demokratske promjene, koje su se dijelom očitovale u zahtjevu za promjenom postojećega Ustava omogućile bi veću decentralizaciju države. Tako je državna skupština uputila poziv nekim pojedincima i ustanovama da predlože ustavne amandmane u svrhu demokratskih promjena. Tako je poziv za promjenu ustavnih amandmana dobila i Matica hrvatska. U tu svrhu, upravni je odbor Matice hrvatske odlučio predložiti amandman vezan uz jezično pitanje. Njime je Matica hrvatska zahtijevala da se vrati ravnopravnost četirima jezicima: makedonskomu, slovenskomu, hrvatskomu i srpskomu. Time bi jezici postali ravnopravni i svi bi akti Jugoslavije bili njima pisani. To što je Matica hrvatska zahtijevala, kršilo se od osnutka Jugoslavije, a još više *Novosadskim dogovorom* iz 1954. godine zbog kojeg je izmijenjen i članak u Ustavu, a također je stvoreno zajedničko ime jeziku, hrvatskosrpski ili srpskohrvatski. Srpska je strana izjednačavala ta dva jezika tvrdeći da su isti te je negirala postojanje hrvatskoga. Srpski se jezik nametnuo kao službeni putem televizije, akata, zakonodavstva, vojske i diplomacije (Bašić, 2017, 3).

Od osnutka SFRJ hrvatski se jezik zatirao na sve moguće načine, a još više nakon *Novosadskog dogovora*. Godine 1957. na Radio Zagrebu zabranjeno je bilo korištenje hrvatskih naziva za mjesece u godini, zabranjene su hrvatske riječi poput skladba, skladatelj. Zbog toga je prosvjedovao Ljudevit Jonke pa se je ta odluka poništila. Vijesti koje je svake večeri emitirao beogradsko-zagrebački informativni servis, bile su na ekavici i je to izazvalo nezadovoljstvo ljudi. Isto tako, Jugoslavijom su u to vrijeme prometovale Jugoslovenske železnice, a u vlakovima Jugoslovenskih železnica sve je bilo napisano na ekavici. Što se tiče izdavaštva i književnosti, one su u potpunosti bile podređene Beogradu koji je kontrolirao izdavačku djelatnost, a dubrovačku i dalmatinsku književnost svojatao (Bašić, 2017, 3-4).

Godine 1963. Miodrag Lalević napisao je jezični priručnik i u njemu je normirao riječi poput *Vavilon*, *Vizant*, *avgust*, a hrvatske je riječi proglasio provincijalizmima. Te su riječi postale

normativne na području cijele SFRJ. Riječi *cesta, časak, kazalište, kruh* i druge hrvatske standardne riječi, Miloš Moskovljević proglasio je *oblasnima* (Bašić, 2017, 4)

Zbog takvog sustavnog zatiranja hrvatskoga jezika, nastala je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Ona je bila svojevrstan odgovor na velikosrpsku jezičnu politiku koja je od završetka II. svjetskoga rata, a pogotovo od potpisivanja *Novosadskog dogovora* zatirala i umanjivala hrvatski jezik, a u prvi plan stavljala srpski jezik. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* objavljena je u časopisu *Telegram* 17. ožujka 1967. godine.

5.3. *Tekst Deklaracije*

Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika na sastanku upravnoga i nadzornoga odbora Matice hrvatske prihvatilo je više od četrdeset članova. Tekst je izglasan gotovo jednoglasno, a prema Lovri Županoviću, dva su glasa bila protiv. Ni danas nije poznato tko su bile te dvije osobe koje su bile protiv objavljivanja *Deklaracije*. Cjeloviti tekst pročitao je predsjednik Matice hrvatske Jakša Ravlić (Jandrić, 1999, 328-329).

Sastavljači *Deklaracije* u njezin su tekst ugradili najvažnije tekovine koje je donijela borba protiv fašizma u 40-im godinama XX. stoljeća. Vezano na tu temu, Brandt je napisao: »Svjesni stvarnosti u kojoj žive, sastavljači teksta nastojali su da svoje teze zaštite priznavanjem usvojivih tekovina NOB, pri čemu su pojam socijalizma tumačili kao „pravo svakog čovjeka da živi slobodan od svake podjarmljenosti“ i „pravo svakoga naroda na potpuni suverenitet i neograničenu ravnopravnost“. Na temelju tih načela „svaki narod ima pravo čuvati attribute svoga nacionalnoga postojanja... i maksimalno razvijati svoje kulturne djelatnosti“. Tekst se zalaže za pravo naroda na vlastito ime svoga jezika i optužuje javne organe vlasti i priopćavanja da se služe Novosadskim dogovorom kako bi hrvatski književni jezik zamijenili srpskim kao državnim jezikom« (Brandt, 1994, 351).

Tekst *Deklaracije*, odnosno jezik kojim je napisana, odraz je onodobne komunističke vlasti koja je prema svemu sudeći bila duboko ukorijenjena u hrvatski jezik: »Primijećeno je već, a i rečeno, i to iz kruga samih sastavljača, da je (sada već čuvena) Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, formalno gledano, pisana takvim tipom jezika koji se s obzirom na njezinu važnost jedinstvenoga povijesnog dokumenta hrvatske jezične politike – kao odgovora na izrazito unitarizacijsku jezičnu politiku bivše Jugoslavije – na temelju objektivno provedene jezikoslovnostilske analize ni po čemu ne može ocijeniti osobito uzornim i poticajnim« (Peti, 2009, 211). Tekst koji se zalaže za posebnosti hrvatskoga književnoga jezika, za njegov naziv i položaj u Jugoslaviji, nije pisan jezikom kakvim dolikuje: »Za spis kojemu je glavni i jedini predmet interesa upravo hrvatski književni jezik, njegov naziv i položaj, i koji je potpisalo osamnaest eminentnih hrvatskih kulturnih i znanstvenih ustanova, očekivalo bi se da, ako ni zbog čega drugoga a ono zbog vjerodostojnosti zahtjevâ koji se u njemu ističu, među kojima je najvažniji službeno priznavanje posebnosti hrvatskoga književnog jezika, bude napisan u najmanju ruku korektnim tim istim hrvatskim književnim jezikom. To se međutim nije dogodilo.

Jezik kojim je pisan tekst Deklaracije sve je više nego poseban hrvatski književni jezik, za koji se, da paradoks bude potpun, Deklaracija izrijekom upravo zalaže« (Peti, 2009, 211).

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika poznatija je kao događaj u hrvatskoj povijesti nego kao tekst, a o samom jeziku kojim je *Deklaracija* napisana, pisalo se je veoma malo: »Zato je, premda ima oblik pisanoga dokumenta, Deklaracija u hrvatskoj kulturnoj javnosti sve do danas ostala uvelike u sferi usmenosti, više se zna o njoj kao o događaju koji je nešto važno i presudno označio, i kao takav ušao u hrvatsku kolektivnu usmenu svijest, ondje čvrsto zauzeo svoje mjesto, nego što ju se poznaje kao jezično mjerodavan pisani tekst. Jezik kojim je Deklaracija pisana ostao je tako duboko u sjeni njezine visoko dosegnute društvene relevantnosti« (Peti, 2009, 212). Unatoč jeziku kojim je pisana, *Deklaracija* je opstala sve od svoga objavljivanja pa do danas kao nezaobilazan događaj u hrvatskoj jezičnoj povijesti, zalažući se za samostalnost hrvatskoga književnog jezika (Peti, 2009, 212).

Jezik kojim je *Deklaracija* napisana, ni na koji način ne odgovara dokumentu takva značenja, u njemu nema znanstvene stručnosti, nema stilske funkcionalnosti, autonomnosti i besprijeorne dotjeranosti: »umjesto očekivanog prepoznavanja njegove stilski domišljene funkcionalnosti, s obzirom na društvenu važnost koju kao dokument od nacionalnoga značenja ima, već na prvi pogled uočljivo da tu nipošto nije riječ o jeziku kakav bi se u spisu takva sadržaja (i namjene) primarno očekivao, autonoman, stilski besprijeorno dotjeran i znanstvenostručan, i po načinu izražavanja od onodobne aktualne politike uvelike distanciran« (Peti, 2009, 212-213).

Kakvim je to jezikom *Deklaracija* napisana? Napisana je jezikom dviju najmoćnijih instanci u hrvatskome društvu onoga vremena, jezikom SKJ i SSRNJ: »To je po birokratskom klišeju uvelike već kanonizirani i time od stvarnoga društvenog sadržaja ispražnjen jezik dviju tada u društvu politički najmoćnijih organizacija: Saveza komunista Jugoslavije i njegova političkog satelita, Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije« (Peti, 2009, 213). Marko Peti navodi sljedeće: »Sam početak Deklaracije nedvojbeno svjedoči o doslovnom preuzimanju tipa jezika tih dviju organizacija. On, taj početak, dosljedno slijedeći već uhodanu partijsku retoriku, koja je k tomu uvelike natopljena još i »humanom« socijalističkom ideologijom, u pomalo uzvišenom, sračunato patetičnom tonu, glasi: „Višestoljetna borba jugoslavenskih naroda za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu kulminirala je revolucionarnim preobražajem u razdoblju od 1941–1945. Tekovine Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije omogućile su svim narodima i narodnostima u Jugoslaviji da uđu u novu fazu njihova povijesnog postojanja.« U

istom se stilu i duhu tekst Deklaracije tako uglavnom nastavlja i dalje. Apostrofiraju se tu temeljna načela socijalizma, bratstvo, socijalistička suradnja šest socijalističkih republika unutar federativnog saveza, Program Saveza komunista Jugoslavije kao »političkog predvodnika naših naroda u revolucionarnoj borbi“ itd., i tsl (Peti, 2009, 213-214). Tu se krivo upotijebila posvojna zamjenica *njihova*. Pravilno bi bilo upotrijebiti povratno posvojnu zamjenu *svoga*. Zanimari li se to, ne prepoznaje se jezik komunističke partije (Peti, 2009, 214). Zbog toga što su sastavljači *Deklaracije* u njezin tekst umetnuli gotove izraze tadašnjega režima, sam tekst *Deklaracije* ostao je upamćen kao »blijedi i neizražajni birokratski tekstić« (Peti, 2009, 214), koji se želi dodvoriti svojim protivnicima (Peti, 2009, 214).

Zašto je *Deklaracija* pisana takvim jezikom? Je li slučajno ili su se sastavljači željeli dodvoriti onodobnom komunističkom režimu bivše Jugoslavije? Jedan od odgovora je taj da je barem sedmero ljudi sastavljalo *Deklaraciju* i da je svaki od njih imao svoju viziju toga dokumenta. Time što je to djelo više autora, znači da ni jezik nije mogao biti individualan. Pretpostavlja se da je dio autora htio u prvi plan staviti jezični aspekt *Deklaracije*, a drugi politički aspekt. Prema tomu, moralo se je usuglasiti u mišljenjima i tim jezikom napisana je *Deklaracija*: »U skladu s njima nametala se i potreba da se u tekstu uspostave i međusobno usklade dva tipa diskursa, jezikoslovni i politički, u kojima će se ta dva aspekta istoga pitanja moći na najbolji mogući način artikulirati« (Peti, 2009, 215).

Bez obzira što je napisana partijsko-političkim jezikom, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* nije prihvaćena. Nisu ju prihvatili političari, niti narod jer su ju smatrali političkim udarom na tadašnji komunistički sustav. Jezik *Deklaracije* nije ju spasio od osuda u svim medijima diljem bivše Jugoslavije (Peti, 2009, 216).

5.4. Potencijalni autori Deklaracije

Više je znanstvenika dalo svoje teorije o tome tko je, a tko nije autor *Deklaracije*. Prema Miroslavu Brandtu, sastavljena je komisija koja će na plenumu Upravnoga odbora Matice hrvatske formulirati tekst kojim će se definirati stav Matice hrvatske o problemu jezika stvorenog *Novosadskim dogovorom*: »Činilo mi se da je to dobar povod da se definira načelan stav Matice o sveukupnom problemu jezika, opovrgnu i suzbiju sakrivene namjere Novosadskog dogovora i time pruži oficijelna pomoć jezikoslovaca na svim njihovim stručnim skupovima i u relacijama s Maticom srpskom, pa sam predložio da se formira komisija koja će takav tekst izraditi i predložiti plenumu Upravnog odbora da ga usvoji i proglasi. Taj je prijedlog odmah prihvaćen, pa su u komisiju izabrani: Miroslav Brandt, povjesničar, Radoslav Katičić, jezikoslovac, Tomislav Ladan, književnik, Slavko Pavešić, jezikoslovac i Vlatko Pavletić, povjesničar književnosti. Do danas još nije utvrđeno da li je u komisiji bio i pjesnik Slavko Mihalić, a jezikoslovac Dalibor Brozović nikako nije mogao biti jer nije bio član Upravnoga odbora u Zagrebu, nego je živio i djelovao na Fakultetu u Zadru« (Brandt, 1994, 350). Brandt također objašnjava kako je nastao tekst *Deklaracije*: »Tekst Deklaracije komisija je počela pisati odmah sutradan, u predsjedničkom kabinetu Matice hrvatske. Sastavljen je tako da je prve tri četvrtine teksta pisao potpisani glasno izgovarajući što zapisuje. Ostali sudionici dodavali su dopune ili predlagali izmjene. Posljednju četvrtinu grafički je pisao Radoslav Katičić, u biti po diktatu ostalih sudionika« (Brandt, 1994, 351). Prema Jandriću, Brandt je prilikom odgovaranja na pitanja o *Deklaraciji* ovako prokomentirao pitanje o stilizaciji teksta *Deklaracije*: »Što se tiče stilizacije na skupu eksperata prisustvovalo je 29 stručnjaka koji su diktirali svaki svoje i desilo je ono što je netko kazao, da se sastavilo na taj način da je svaki unosio nešto, to se onda bilježilo na papir i neka posebna stilizacija nije poslije vršena« (Jandrić, 1999, 359). Brandt također tvrdi da u sastavljanju *Deklaracije* nisu sudjelovali Stjepan Babić, Ljudevit Jonke i Jakša Ravlić (Brandt, 1994, 350-351).

Na Brandta se poziva i Jandrić (1999, 330), ali navodi tvrdnje Stjepana Babića o autorima *Deklaracije*: »Prema Stjepanu Babiću, Deklaraciju je sastavljala sljedeća šestorka: M. Brandt, R. Katičić, S. Pavešić, Slavko Mihalić (pjesnik), Tomislav Ladan i Dalibor Brozović (lingvist)« (Jandrić, 1999, 330). Sedmom članu ne zna se identitet, samo se pretpostavlja tko je mogao biti: »Sedmi član, koautor, može se reći, i do danas je svojevrsna enigma. Sedmi član, kojega se do

danas nitko ne može sjetiti, bili su prema nekim kazivanjima: Dalibor Brozović, Jakša Ravlić (predsjednik MH), Vlatko Pavletić, Vladimir Blašković (gospodarski tajnik MH), odnosno Vjekoslav Kaleb (književnik). Ipak najvjerojatnije, bilo je sedam autora, a sedmi član bio je Vlatko Pavletić, ondašnji predsjednik Društva hrvatskih književnika (DKH) i urednik Matičina nakladnog zavoda« (Jandrić, 1999, 330-331). »U izradi je sudjelovalo između pet i osam osoba, a najvažniji je bio povjesničar Miroslav Brandt (Krašić, 2018, 397). Nakon što su vladajući osudili *Deklaraciju*, dio je znanstvenika objašnjavao zašto je ili sudjelovao u izradi ili zašto je potpisao *Deklaraciju*. U tu svrhu tvrdi Jandrić da se Flaker nije zadovoljio s Brandtovim objašnjenjem: »Također se nije složio s objašnjenjem Brandta, prema kojem su tekst Deklaracije pisali svi. Također je, čitajući tekst Deklaracije iskazao, da je nije mogao pisati Jonke, jer je lingvist koji poznaje tu problematiku, i drugačije bi zauzeo stanovište...«, »... ali mislim da bi mogli doći do nekih konkretnih podataka barem o tome tko je pisao deklaraciju« (Jandrić, 1999, 345-346).

Prema Josipu Lisacu, autori *Deklaracije* bili su: Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Slavko Mihalić, Slavko Pavešić, Vlatko Pavletić, a Tomislav Ladan ne. Ta mu je imena i prezimena izdiktirao sam Brozović za kojega je Brandt tvrdio da nije autor *Deklaracije*. Tu je bilo šest imena i prezimena, a kao sedmoga člana Lisac navodi Vlatka Pavletića (Lisac, 2009, 119- 120).

O pitanju autora, s Jandrićem se slaže i Batović te se poziva na Brandta: » Izradu Deklaracije predvodio je Miroslav Brandt uz pomoć Radoslava Katičića i drugih članova odbora« (Batović, 2010, 582), »U razgovoru s jednim od urednika u Jugoslavenskom leksikografskom zavodu Owen je doznao kako Krleža ne planira ići u Njemačku te da je aktivan i dobro raspoložen. Uz to je dodao kako ostali potpisnici *Deklaracije* mogu biti sretni što je Krleža sudjelovao u njezinoj izradi jer je režimu bilo nezgodno kazniti tako istaknutu figuru« (Batović, 2010, 588). Batović je zapravo prvi koji spominje mogućnost da je Krleža sudjelovao u izradi *Deklaracije*, no nitko ga ne navodi kao autora *Deklaracije*, a to je bilo sasvim moguće, jer nitko od potpisnika *Deklaracije* i *autora* nije bio toliko politički jak kao što je bio Krleža, a da je ujedno bio dio kulturnoga i znanstvenoga kruga. To je bilo i vidljivo po tome što Krleža gotovo da nije snosio nikakve posljednice zbog svog potpisa ispod *Deklaracije*.¹ Budući da je *Deklaracija* odjeknula u stranim medijima, u *The Timesu* bilo je napisano: »The Times ističe da je sam Tito priznao kako je ostao iznenađen *Deklaracijom* i i reakcijom koju je ona izazvala. Od potpisnika *Deklaracije* *The Times*

¹ Krleža je istupio iz CK SKH, ali ne iz SKJ (Krašić, 2018, 397).

je istaknuo Vlatka Pavletića, kao predsjednika *Društva književnika Hrvatske* i istaknutog člana Zagrebačkog partijskog komiteta te Miroslava Krležu, za koga se vjerovalo da je bio idejni pokretač te ideje« (Batović, 2010, 591).

Tvrđnje američkoga konzula Roberta Owena da je hrvatsko političko vodstvo znalo za *Deklaraciju* ili čak sudjelovalo u njoj (Batović, 2010, 586), negirao je Petar Šegedin: »Još bih nešto htio dodati ovom tekstu. Naime, u posljednje vrijeme opet se javljaju glasine kako je Deklaraciju na neki način bio inicirao Bakarić. Te glasine nije još nitko od pokretača i sastavljača javno demantirao, a meni se čini da bi to trebalo učiniti. Znam i kad bi i to bio slučaj, akt koji je potpisalo osamnaest najvažnijih kulturnih ustanova u Hrvatskoj ne bi, u svojoj osnovi, izgubio na značenju i važnosti. Bitno je da je prihvaćen jednodušno! Ipak, glasine imaju nekakav utjecaj, pa ako se mogu od odgovornih, dakle sastavljača, demantirati, bilo bi to dobro i korisno« (Babić, 2009, 106). O sudjelovanju Vladimira Bakarića u izradi *Deklaracije*, Miko Tripalo, jedan od vodećih hrvatskih komunista izjavio je: »Isto tako nije točno da je Bakarić inicirao donošenje Deklaracije u razgovoru s nekolicinom akademika jer je on bio suviše oprezan za tako nešto. Budući da sam bio u toku najžešćih rasprava o jeziku i s njim sam u razdoblju poslije Deklaracije često razgovarao i surađivao, smatram da je takva mogućnost apsurdna. Istina može biti samo to da je unitarističko-centralistička grupa oko Žanka priželjkivala jedan takav događaj da bi se okomila na proljećarski dio hrvatskoga vodstva i da bi ga diskreditirala. Napad je išao i na Bakarića, jer još uvijek nije jasno prešao na njihovu stranu« (Babić, 2009, 106).

6. Odjeci i reakcije na Deklaraciju

6.1. Odjeci i reakcije u Jugoslaviji

Nakon što je *Deklaracija* objavljena u *Telegramu*, prve su reakcije bile neutralne, poneke čak i pozitivne. Dva dana nakon što je objavljena, 19. ožujka 1967. godine u *Vjesniku* je objavljena osuda *Deklaracije*. Također su se nizale negativne reakcije političkih tijela te protestni mitinzi u raznim zagrebačkim tvornicama poput *Rade Končara*, *Prvomajske* i drugih (Batović, 2010, 584).

Od 20. ožujka *Vjesnik* je počeo objavljivati članke Miloša Žanka u kojima je on napadao smisao *Deklaracije*. U tu svrhu, Žanko je pročitao pismo Hrvata komunista u kojem je bilo napisano da: »Hrvati zaposleni u Saveznom izvšnom Vijeću najbolje osjećaju velikosrpsku komunističku histeriju usmjerenu prema hrvatskom narodu« (Batović, 2010, 584). Miloš Žanko bio je središnja ličnost napada na *Deklaraciju*, a podržavali su ga Antun Biber, Jure Ivezić, Marinko Gruić, Boris Bakrač, Milka Planinc, Uroš Slijepčević i drugi. Od dnevne tiskovine, nije samo *Vjesnik* iznosio osude *Deklaracije* (Jandrić, 1999, 331-332) već i *Borba* (Batović, 2010, 585).

Na stranicama *Vjesnika* nizala su se izvješća i osude *Deklaracije*. Članci su bili nazivani neprofesionalnim, uvredljivim čak i zlonamjernim nazivima: »Deklaracija naišla na opravdanu osudu u javnosti« (to je dio teksta teksta kojim je IK CK SKH uputio osuđujuću kritiku članovima SKH koji su sudjelovali u izradi *Deklaracije*), »Deklaracija o jeziku uperena protiv bratstva i jedinstva« (Jandrić, 1999, 332).

Koncem ožujka 1967. godine, u *Telegramu* je izišao pokajnički tekst zbog objavljivanja *Deklaracije* te je u njemu priznato da je objava *Deklaracije* bila štetna. Od objavljivanja *Deklaracije*, u redakciju *Vjesnika* stizalo je mnoštvo pisama iz čitave zemlje. Malobrojni su bili koji su podržavali *Deklaraciju*, brojni su bili oni koji su *Deklaraciju* osuđivali: »Većina je držala da je *Deklaracija* djelo nacionalista, šovinista, reakcionara i neprijatelja NOR-a i revolucije, da su zahtjevi u njoj u duhu velikohrvatskoga šovinizma, da negiraju činjenice da u Hrvatskoj živi vrlo velik broj Srba (Talijana, Mađara, itd.) koji time gube svoja elementarna prava, što predstavlja najveću uvredu srpskom narodu koji je u oslobođenju Hrvatske i stvaranju Jugoslavije dao ogroman doprinos« (Jandrić, 1999, 333). Dva tjedna nakon što je *Deklaracija* objavljena, na adresu SKH pristiglo je dvjestotinjak pisama od kojih su dvadeset i pet bila anonimna i u njima

su bili podržani autori i potpisnici *Deklaracije* (Jandrić, 1999, 335). U pismima se također dalo iščitati da bi jezik u vojsci trebao biti srpski i ekavica i latinično pismo kako bi se postigla određena učinkovitost i da je *Deklaracija* napad na temelje na kojima počiva budućnost zemlje (Jandrić, 1999, 333).

Deklaraciju su osudili i odbacili *Zbor liječnika Hrvatske, Radni kolektiv GO Crvenog križa Hrvatske Zagreb*, članovi OO SKH, SSOH, *Radne zajednice* i brojni drugi. Izrazili su duboko negodovanje *Deklaracijom* i smatrali su da potpisnici i autori ne slijede put koji su utkali Vladimir Nazor, Ivan Goran Kovačić i drugi istaknuti hrvatski komunisti (Jandrić, 1999, 333).

O reakcijama na *Deklaraciju*, pisao je i američki konzul u Zagrebu Robert Owen. U svojim je izvještajima koje je pisao State Departmentu stajalo da su oni Hrvati koji se slažu s duhom *Deklaracije* u *tihoj većini*, i da bez obzira je li ono pismo koje je Žanko pročitao istinito, da se tako zaista osjeća većina Hrvata (Batović, 2010, 584). Owen je u svojim izvještajima naveo da je *Deklaracija* proklamirana na sjednici Društva književnika Hrvatske 15. veljače 1967. godine. Owen je također naveo da partijski čelnici nisu znali za *Deklaraciju*, a to je potvrdio i sam Bakarić kao predsjednik CK SKH (Batović, 2010, 584). Kad je SKH saznao za *izjavu* koja bi mogla naštetiti atmosferi u međunacionalnim odnosima, trojica članova SKH bila su zadužena to istražiti i po potrebi zaustaviti objavljivanje. Jedan od te trojice, Duje Katić, u dogovoru s glavnim urednikom *Telegrama* dopustio je objavljivanje *Deklaracije* jer bi obustava objavljivanja bila preskupa (Batović, 2010, 584). Prema sjećanjima Miroslava Brandta, CK SKH saznao je za *Deklaraciju* putem novinskih redakcija kojima je bila poslana na objavljivanje (Batović prema Brandt, 2010, 584).

U svojim prvim izvještajima State Departmentu, Robert Owen napisao je da hrvatsko političko vodstvo nije znalo za *Deklaraciju*, a ni mjesec dana od njezine objave, napisao je izvještaj u kojem je insinuirao da su članovi SKH znali za pripremu *Deklaracije* i da su poticali njezinu objavu kako bi došlo do krize iz koje bi liberalna politička struja bila u prednosti u borbi za vlast (Batović, 2010, 586).

Vjerojatno potpis osobe ispod *Deklaracije* koji je najviše iznenadio javnost, bio je onaj Miroslava Krleže. On je bio jedan od najistaknutijih hrvatskih komunista i ponajbolji hrvatski književnik. Nakon što je *Deklaracija* objavljena, Krleža je pozvan u Beograd kod Tita² na razgovor i tamo je od njega zatraženo da povuče svoj potpis. Krleža je predložio da sam da ostavku i tako je i bilo.

² Josip Broz Tito, doživotni predsjednik SFR Jugoslavije

Na VII. Plenumu SKH Miroslav Krleža dao je ostavku na mjesto člana CK SKH (Jandrić, 1999, 335; Batović, 2010, 586). Ostavku na mjesto člana dao je pismenim putem, poslavši pismo Vladimiru Bakariću koje mu je predao sam Tito. U njemu je pisalo: »Poštovani družo Predsjedniče, Potpisao sam Deklaraciju kao amandman za izmjenu jednog ustavnog člana o nazivu hrvatskog i srpskog jezika uvjeren da je takav zahtjev potpuno opravdan. Zbog ovog potpisa, moje je ime izvrgnuto na političkim sastancima, u školama, u fabrikama, u štampi i na javnim zborovima ruglu i najgrubljim pogrđama, da sam partijski i nacionalni izdajnik, sijač razdora, neprijatelj narodnog jedinstva, senilni šoven koji je pljunuo na svoju prošlost i tako dalje. Da svojim pedesetogodišnjim radom i djelovanjem u okviru našeg socijalističkog pokreta dokazujem kako su sve ove teške riječi nedostojne ove insinucije, mislim da u ovom trenutku predstavlja jalov napor. ... to Vas družo predsjedniče molim, da budete pred CK tumačem moje molbe da me se riješi članstva u CK. S drugarskim pozdravom. Miroslav Krleža« (Mihaljević, 2011, 187).

Potraživanja i zahtjevi Slovenaca u vezi slovenskoga jezika nisu mogli naići na ravnodušne reakcije hrvatskih intelektualaca u borbi za jedinstveni hrvatski književni jezik, ali su Slovenci bili u mnogo boljem položaju što se ticalo potraživanja vezanih uz ravnopravnost svoga jezika. Te je zaključke donio Robert Owen kao i taj da bi *Deklaracija* imala puno bolji i pozitivniji odjek i učinak da je njezina priprema bila javna. Nakon Brijunskoga plenuma 1966. godine, bilo je vidljivo kako je osjećaj straha gotovo iščeznuo objavom *Deklaracije* bez odobrenja SKH (Batović, 2010, 584).

Odgovor na *Deklaraciju* u Srbiji bio je *Predlog za razmišljanje* Društva književnika Srbije. U njemu se tražilo da Srbi u svakoj republici dobiju pravo korištenja svoga književnog jezika i da se u Srbiji koristi isključivo ćirilica. Ubrzo su i *Predlog* i *Deklaracija* okarakterizirani kao nacionalistički dokumenti i s time u skladu i osuđeni (Batović, 2010, 585). Krsto Spalatin osvrnuo se na srpski *Predlog* te je u kritičkom pristupu iznio da se u njemu s potpunim pravom zaključuje kako je *Deklaracija* poništila *Bečki* (1850.) i *Novosadski* (1954.) *dogovor* (Mihaljević, 2011, 190). Ubrzo se je tražilo kažnjavanje potpisnika *Deklaracije*, a visoki dužnosnici SKH čak su i objavu i nastanak *Deklaracije* povezivali sa tajnom službom SAD-a, CIA-om. Taj stav zauzimali su Bakarić i Pribičević, kako bi se odvratila pozornost od pravih problema (Batović, 2010, 585).

Svoju reakciju na *Deklaraciju*, iznijeli su i zaposlenici Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. U svojoj su objavi izjavili kako u potpunosti osuđuju *Deklaraciju* i njezina potraživanja: »Osnovna organizacija Saveza komunista nastavnika Filozofskog fakulteta u Zagrebu pridružuje se osudi deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, osudi izraženoj u zaključcima Izvršnog komiteta SKH i Gradskog komiteta SK Zagreba. Kako po načinu donošenja, tako i po pristupu problemu Deklaracija predstavlja politički neodgovoran i štetan čin...« (Jandrić, 1999, 336-337). Onoga trenutka kad je OO SK proglasila *Deklaraciju* politički štetnom, došlo je novoga problema koji je bio da nisu samo članovi SK potpisali *Deklaraciju*, već niz intelektualaca i ustanova koji nisu bili članovi SK (Jandrić prema Brandt, 1999, 337). Zaposlenici Filozofskoga fakulteta smatrali su kako potraživanja *Deklaracije* ruše tekovine NOB-e te štete i ugrožavaju srpski narod (Jandrić, 1999, 337). Na Filozofskom fakultetu raspravljalo se je o stupnju odgovornosti nastavnika koji su potpisali *Deklaraciju*, a ujedno bili i članovi SK. Te se je osobe trebalo sagledati iz više perspektiva: »Tko je odgovoran kao inicijator ili što je nebudnošću dopustio da dođe to takve Deklaracije. Zapravo, razlikuju se oni, koji su bili inicijatori i u tome sudjelovali (spontano, nagovorom, supotpisnici, koji nisu stručnjaci, lingvisti ili istaknuti javni djelatnici. Stoga je i odgovornost takvih znatno manja. Naime, oni su imali neograničeno povjerenje i mislili su da su se članovi SK – kad su povelili tu akciju i sudjelovali u njoj – na neki način kod građenja, kod sondiranja političkog terena, konzultirali s partijskim krugovima, da su se informirali da li je pogodno vrijeme, trenutak, način i metod donošenja« (Jandrić, 1999, 338). Nakon duge rasprave, prihvaćena su tri stupnja odgovornosti za one koji su potpisali *Deklaraciju*. Nejasnoće su nastale za osobe koje su bile članovi nekih instituta: »Za institute je nastao problem zato što su instituti potpisani kao cjelina, a o cjelini instituta se ne može govoriti. Može se govoriti samo o upravnim institutima i odgovornosti članova tih uprava. Nije moguće pozvati na odgovornost sve zaposlenike koji rade u njima s obzirom da nisu ni bili konzultirani o pitanju *Deklaracije*. Takav je primjer *Instituta za književnost* (Jandrić, 1999, 340). U sklopu te diskusije, došlo je do očitovanja pojedinih intelektualaca iz različitih područja. U tu svrhu Miroslav Šiel izjavio je: »... nije točno da su deklaraciju odobrili članovi instituta za književnost i u onom dopisu kojeg sam predao Matici hrvatskoj ne piše: Institut za književnost nego Upravni odbor Instituta za književnost« (Jandrić, 1999, 340). Miroslav Brandt izjavio je: »ići od instituta do instituta pa pitati što se tu uradilo itd. mislim da je to čeprkanje pojedinaca, ljudi a mora biti svojstveno za članove saveza komunista da političke posljedice svojih pothvata hrabro sagleda i

da ne bježe ni od kakve odgovornosti (Jandrić, 2010, 340). Predrag Vranicki, filozof, izjavio je kako je on član *Matice hrvatske*, ali da nije znao za *Deklaraciju*: »Što se tiče same deklaracije – ja sam član UO Matice hrvatske – ja za deklaraciju nisam znao« (Jandrić, 1999, 341).

Ljudevit Jonke svoj je potpis na *Deklaraciji* argumentirao sudjelovanjem u *Novosadskom dogovoru*: »Ja sam dobivao pisma da sam izdao interese hrvatskog naroda zato što sam ušao u tu Novosadsku komisiju i u taj rad. Dobio sam pismo u kojem se kaže da ću prvi visiti na Trgu Jelačićevom«, »Osvrćući se na naznačenu sjednicu, Jonke je naglasio da su oštrice zapravo počele prigovorom književnika da sam ja Novosadskim dogovorom otvorio vrata dominaciji srpskog jezika u književnosti u Hrvatskoj, da sam ja – čak je riječ – napravio neoprostivu pogrešku u historiji hrvatskog naroda takvim svojim djelovanjem i da nema – bilo je od naših književnika rečeno – veće gluposti od naziva jednog književnog jezika da se taj jezik nazove varijantom« (Jandrić, 1999, 344). »Uz onu osudu što smo rekli, ja priznajem svoju krivicu što sam prihvatio deklaraciju u takvom tekstu, ali ne mislim time reći da ne postoji hrvatski književni jezik i ne mislim reći da taj književni jezik ne smije imati jednako mjesto kao srpski književni jezik. Svoju krivicu priznajem, ali po čitavom tom svojem radu kojeg sam ukratko prikazao ja mislim da ne pripadam među prve krivce oko te stvari. Nisam od onih krivaca, po mojem shvaćanju koji bi trebali biti isključeni iz Saveza komunista, ali priznajem da zaslužujem kaznu, no mislim da bi trebala biti manja« (Jandrić, 1999, 345).

Josip Pupačić smatrao se je jednako odgovornim kao i članovi na višim položajima: »ako je netko profesor na fakultetu, nije zato više odgovoran nego ja kao asistent. Prema tome ja sam isto tako odgovoran kao bilo koji od članova ove organizacije« (Jandrić, 1999, 346). »Ja sam potpisao deklaraciju u MH, zatim kao član Društva književnika, kao član Pen kluba i član katedre i smatram se kao jedan od odgovornih ljudi koji su u tome učestvovali. Ja vidim da to nije bio zreo i ozbiljan posao, ali uvjeravam vas da u tome nitko nije imao loše namjere. Ja ih nisam imao, mislio sam najbolje i ovo što se dogodilo poslije toga nisam siguran da je baš ta deklaracija morala izazvati. Ja osuđujem deklaraciju ali i posebno ono što se događa u našem Saboru i sve ono što je dovelo do deklaracije« (Jandrić, 1999, 348).

Obrana Ive Frangeša zasnivala se u tome što je on bio prisutan samo na prvom dijelu sastanka kad je donesena odluka da će se održati skup stručnjaka, ali da na drugom dijelu sastanka nije bio prisutan zbog poslovnih obveza: »Za odluke koje su tamo donesene, nisam znao. Za vrijeme moga odsutstva održano je nekoliko sastanaka na kojima su doneseni zaključci.« (Jandrić, 1999,

349). Frangeš je svoj potpis na *Deklaraciji* objasnio dvama razlozima: »prvo, kao profesor hrvatske književnosti meni je jasno da jezik kojim se piše je hrvatski književni jezik, drugo, da u klimi opće demokratizacije i isticanja ravnopravnosti jezika to predstavlja jedan prilog« (Jandrić, 1999, 349). Prema Jandriću: »Frangeš je vrlo malo sudjelovao u izradi Deklaracije, a zbog silnih obveza nije sudjelovao u nizu sastanaka vezanih za naznačenu problematku, a ni na sastanku u CK SKH nije zbog odlaska u Trst, gdje je držao predavanje u Slovenskom klubu, bio do kraja« (Jandrić, 1999, 349).

Svoj potpis na *Deklaraciji*, Vojmir Vinja objasnio je riječima: »Nisam imao dovoljno odlučnosti da protiv nje reagiram.« »Kao lingvistu, mene ona formulacija (deklaracija) zadovoljava, ali da sam znao da je to namijenjeno štampi, onda bih tražio drugu formulaciju, eksplicitnu formulaciju. Ja svoj jezik nazivam hrvatskim, a kad pišem na stranom jeziku pišem: srpsko-hrvatski i tu dajem priznanje drugu Jonkeu za dosljednu borbu za taj aksiom« (Jandrić, 1999, 358).

Deklaracija je izazvala i reakciju studenata Filozofskoga fakulteta, u tu je svrhu govorila apsolutistica Vesna Velage: »Učestvovala sam na nizu skupova mladih ljudi, omladinaca i studenata, od plenuma Centralnog komiteta omladine pa do našeg sastanka Sveučilišnog odbora odmah poslije deklaracije osuđujući sve nacionalističke ekcese ubrajajući tu i način, metod i vrijeme deklaracije. Sigurno je da mlada generacija, tj. studenti do sada nisu vodili računa o tim stvarima, posebno su iznenađeni i deklaracijom i tretmanom deklaracije kao i sa svime u vezi prije deklaracije, sa stvarima prije 10 godina. Mi smo odgajani 20 godina u povjerenju i pred nas se postavlja nešto što ne možemo shvatiti. U takvom jednom kontekstu i ovakva deklaracija dobiva političku dimenziju koja prelazi naučni okvir prvobitnih pokušaja. U tome je politička osuda i u tome nužno dolazi do političkih konzekvenci« (Jandrić, 1999, 358-359).

Nakon što su potpisnici objašnjavali zašto su potpisali *Deklaraciju* pritom kritizirajući sami sebe, a i druge, donesena je odluka o njihovom ostanku ili isključenju iz SK: »Nakon glasovanja partijska organizacija zaključila je da se kazne: Miroslav Brandt- posljednom opomenom, Ljudevit Jonke- posljednom opomenom, Ivo Frangeš-ukorom, Josip Pupačić- ukorom, Miroslav Vaupotić- opomenom« (Jandrić, 1999, 365). Opomenom su kažnjeni: Rafo Bogišić, Stanko Lasić, Nikola Miličević, Milan Moguš, Danilo Pejović, Dragutin Rosandić, Miroslav Šicl, Vojmir Vinja (Jandrić, 1999, 365). Isključeni iz SK bili su Vlatko Pavletić, njega je isključio Gradski komitet SK, a Dalibora Brozovića iz SK isključio je Filozofski fakultet u Zadru (Jandrić, 1999, 366).

6.2. *Odjeci na Zapadu*

6.2.1. *Odjeci u SAD-u*

»Gradjani, ne dopustite da vas CK obmanjuje putem radija, televizije i štampe. Komunisti i svjesni gradjani su za Deklaraciju, samo im Diktatori ne dopuštaju izraziti svoj stav« (Batović, 2010, 587). Ovaj se je citat nalazio na letcima koji su bačeni sa jedne zgrade u Zagrebu sredinom travnja 1967. godine. To nije bilo zabilježeno ni u jednim novinama, točnije ni u kakvom mediju, ali to su ipak zabilježili američki diplomati. Dio prolaznika je čak i uspio uzeti nešto letaka, ali je policija brzo došla i sve pokupila (Batović, 2010, 587). Robert Owen na to se osvrnuo riječima: »Tko god je priredio letak dobro je upućen u raspoloženje hrvatskih ljudi oko hrvatsko-srpske kontroverze i u njihov osjećaj prezira prema partijskom vodstvu zbog njihove reakcije na objavljivanje Deklaracije« (Batović, 2010, 587).

Američki su diplomati pratili razvoj situacije koji je nastao zbog objave *Deklaracije*, te su podnašali izvještaje vezane uz taj događaj. Tako je američki konzulat izvještavao gotovo tijekom cijele 1967. godine o ostavkama ljudi koji su na bilo koji način bili povezani s *Deklaracijom*. Tako imamo izvještaje da o ostavkama cjelokupnoga vodstva Matice hrvatske i Hrvatskog filološkog društva i također ostavke članova saborskog Vijeća za znanost Ive Frangeša, Ljudevita Jonkea i Rudolfa Filipovića. Ostavku na mjestu direktora *Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske* dao je Franjo Tuđman, iako ni na kakav način nije bio povezan sa sastavljanjem i objavom *Deklaracije* te je također izbačen iz Saveza komunista (Batović, 2010, 588).

Američkom konzulatu nije promaknulo povlačenje Krleže i Holjevca iz javnosti. Iz pouzdanoga su izvora saznali kako su se, potreseni događajima oko *Deklaracije*, Krleža i Holjevac u potpunosti povukli iz javnoga života. Ipak, Krleža je, iako nije povukao svoj potpis ispod *Deklaracije*, bio pošteđen režimske represije, a to je vidljivo u tome što je *Vjesnik* u lipnju 1967. godine objavio feljton u povodu obljetnice Oktobarske revolucije sa dijelovima Krležinih radova. Pola godine nakon toga, u listopadu 1967. godine *Večernji list* objavio je da je iz tiska izašao dvadeset i peti svezak Krležinih sabranih djela, a u *Telegramu* je u rujnu iste godine objavljeno da će Radio Zagreb u povodu pedesete obljetnice Oktobarske revolucije emitirati Krležinu dramu *Golgota* (Batović, 2010, 588).

Osim što su američki diplomati bilježili događaje vezane uz *Deklaraciju* i podnosili izvještaje, američki su mediji također izvještavali o tome. Tako je u *New York Timesu* objavljen prvi članak u SAD-u o *Deklaraciji* pod nazivom: *Srpsko-hrvatski sukob postao politički problem u Jugoslaviji*. Autor članka bio je Richard Eder koji je o pitanjima hrvatskosrpskog jezika i hrvatsko-srpskih odnosa razgovarao s jednim slovenskim piscem koji mu je objasnio da je razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika jednaka razlici američke i britanske inačice engleskoga jezika, ali da su ipak veći međunacionalni problemi nego problemi pitanja jezika. Eder je također došao do zaključka kako i najliberalniji političari u Jugoslaviji smatraju da bi odmak od diktature prouzročio nova nasilja i mržnju među narodima (Batović, 2010, 590-591).

6.2.2. *Odjeci u Velikoj Britaniji*

»Nikada u povijesti suvremene Jugoslavije odnosi između Srba i Hrvata nisu bili tako ispunjeni emocijama, i nikada, od osnutka Titove savezne republike jednakih naroda, nije bilo toliko ljutnje i političke uzbune, tako mnogo na brzinu sazvanih partijskih sastanaka u Zagrebu i Beogradu, kao protekloga tjedna« (Batović, 2010, 591). Ovim citatom londonski časopis *The Times* popratio je objavu *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*. Naime, časopis *The Times* razvio je dvije teorije objave *Deklaracije*, odnosno postavio je dva problemska pitanja. Prvo je bilo to jesu li hrvatski jezikoslovci zaista zabrinuti zbog prevlasti i premoći srpskoga jezika u Jugoslaviji ili je objava *Deklaracije* trebala iznjedriti nove razmirice u odnosu sa srpskom stranom. Također se postavilo pitanje o zajedničkom jeziku, odnosno oduzima li zajednički jezik Hrvatima Ustavom zajamčeno pravo na vlastiti jezik ili je *Deklaracijom* započeto nepostojeće jezično pitanje, sugerirajući da je razlika između srpskoga i hrvatskoga književnog jezika jednaka razlici američke i britanske inačice engleskoga jezika. Zapravo, time se aludiralo da Hrvati žele rascjepati Jugoslaviju na dva dijela: »The Times je članak zaključio riječima: Ne žele li oni možda, odvajanjem dva jezika, stvoriti odvojene države?« (Batović, 2010, 591).

The Timesov drugi članak izvjestio je kako se oluja podignuta *Deklaracijom* polako smiruje, ali da je ostalo i ostat će prisutno pitanje trebaju li Srbi i Hrvati imati svoje književne jezike ili samo jedan. Nadalje, napisano je bilo kako je i sam Tito bio iznenađen *Deklaracijom* i reakcijama koje je izazvala, a *The Times* je istaknuo dvije bitne osobe koje su potpisale *Deklaraciju*, Vlatka

Pavletića, predsjednika *Društva književnika Hrvatske* i Miroslava Krležu kojega su smatrali pokretačem te ideje (Batović, 2010, 591).

Osim *The Timesa*, još se je jedan londonski časopis bavio *Deklaracijom*. *The Economist* je, početkom travnja 1967., godine objavio kako *Deklaracija* nije jezični niti kulturni, već isključivo politički dokument. Prema *The Economistu*, većina je Hrvata prihvatila *Novosadski dogovor* i njegove zaključke, odnosno da se radi o jednom jeziku, različitom pismu i ponekim razlikama u izgovoru i rječniku: »Oni se međusobno savršeno razumiju, a sve važnije novine i knjige štampaju se na oba pisma« (Batović, 2010, 591).

The Economist je također događaje u vezi sa pitanjima jezika u Jugoslaviji povezo s pozicijom Jugoslavije u međunarodnoj zajednici, odnosno s odnosima Jugoslavije sa istokom Europe, točnije sa Sovjetskim Savezom, a Sovjetski se Savez bojao ukoliko bi se Jugoslavija politički liberalizirala, da bi tako pokušale i druge zemlje istočne Europe u kojima je Jugoslavija imala utjecaj (Batović, 2010, 592).

Odjek *Deklaracije* na Zapadu odnosio se na to da su zapadni diplomati smatrali kako će *Deklaracija* oslabiti Titov režim i popustiti političku stegu u Jugoslaviji i to im nije nikako odgovaralo. Bili su spremni podržavati i dalje Titovu jednopartijsku komunističku diktaturu, a također su prikriveno podržavali sitne liberalne događaje koji nisu bili prijatna očuvanju Jugoslavije na međunarodnom planu kao države koja ne pripada ni jednom bloku. Strani promatrači i komentatori smatrali su kako se radi o isključivo političkom, a ne o jezičnom pitanju. Dok su u svojim izvještajima, Amerikanci bili kud i kamo detaljniji i više su pratili razvoj situacije koji je nastao objavljivanjem *Deklaracije* od Britanaca, Amerikanci su također podržavali Hrvate da svoj jezik zovu kako žele. Bez obzira na to, ipak nisu bili spremni ugroziti odnose s jugoslavenskim režimom, odnosno samim Titom. Većina tih izvještaja bila je banalizirana od strane i Amerikanaca i Britanaca, jer oni su situaciju s jezičnim pitanjem i politikom uspoređivali s engleskim jezikom (Batović, 2010, 592).

6.3. *Odjeci u emigraciji*

Objavljivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* odjeknulo je i kod hrvatske emigracije. Hrvatski su književnici, kulturni djelatnici i političari u emigraciji uočili izuzetnu važnost *Deklaracije*. Njezina se važnost odnosila na pitanje hrvatskoga jezika, ali i na položaj Hrvatske unutar komunističke Jugoslavije (Mihaljević, 2011, 178).

6.3.1. *Hrvatska revija i Hrvatska akademija Amerike*

U časopisu *Hrvatska revija* koji je izlazio u Buenos Airesu u Argentini, tek su u kolovozu 1967. godine, dakle pet mjeseci nakon objavljivanja *Deklaracije*, objavljeni članci vezani uz nju. Pretpostavlja se kako se u tom razdoblju od pet mjeseci sakupljalo što više građe o odjecima i zbivanjima oko *Deklaracije*. Prvi objavljeni članak zvao se je *Apel hrvatskih književnika i pisaca u emigraciji*, objavljen je na hrvatskom, njemačkom i francuskom jeziku s jasnim riječima podrške vezane za *Deklaraciju*: »Veoma značajan događaj koji se je odigrao u Hrvatskoj prije kratkoga vremena, pobudio je zasluženu pažnju cjelokupnoga svjetskoga tiska. Radi se o Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika... Kao posljedica toga toga uslijedile su su raznovrsne reakcije sa strane organa Federativne Socijalističke Republike Jugoslavije te Komunističke Partije, gdje su podpisnici i institucije postale nišan napadaja i proganjanja. Hrvatski književnici i jezikoslovci te razne ustanove i organizacije s književno-jezičnog područja vidjevši ozbiljno ugroženu najveću i najdragocjeniju kulturnu baštinu svojega naroda – svoj jezik – stavili su se na branik neotuđivih stoljetnih tekovina i književno-jezičnih tradicija. To je bio autentični krik za slobodom kulture i kulturnoga stvaranja... « (Mihaljević, 2011, 179).

Apel hrvatskih književnika i pisaca u emigraciji nije bio potpisan, no Mihaljević (2011, 180) pretpostavlja da je autor Vinko Nikolić, glavni urednik *Hrvatske revije*, u kojoj je nakon spomenutog članka bio objavljen njegov potpisani članak *Od Bašćanske ploče do zagrebačke Deklaracije (1076-1967)* u kojem je napisao: »POZDRAVLJAMO DEKLARACIJU o nazivu i položaju hrvatskog jezika! Kroz nju je progovorila hrvatska narodna duša iz svojih tajnovitih dubina u trenutku, kad su neprijatelji vjerovali, a prijatelji strahovali, da je hrvatski narod zauvijek upokoren.« »Od Deklaracije će se računati novo hrvatsko doba. Ona je velika prekretnica! Predstavljat će za buduće vjekove, poput slavne bijele kamene Bašćanske ploče

(1076.), ne mrtvi spomenik, nego gorući svjetionik koji će budućim naraštajima pokazivati istinski put...« »Nastala kao vihor (makar se već prije naslućivala oluja), odnijela je u nepovrat sve oblačine i magluštine jugoslavenstva. Ona je najednom razbila sve laži o i intrige o jednom jugoslavenskom narodu, o istome jeziku Hrvata i Srba, o njihovoj jedinstvenoj književnosti, i stala ponosno protiv svih zabluda, protiv strahova i služništva« (Mihaljević, 2011, 180-181).

U emigraciji se *Deklaracija* razmatrala sa više stajališta, a Nikolić je izdvojio dva. Prvo stajalište je *pobuna hrvatske inteligencije*, a drugo je *jedinstvo hrvatskih nekomunista i komunista*. U prvom stajalištu, Nikolić je naveo kako je emigracija ponosna na hrvatsku inteligenciju, kako je *Deklaracijom* započet novi smjer hrvatske povijesti. Istaknuo je kako se nitko nije mogao nadati ovakvom junačkom činu, zbog sužanjstva koje je hrvatski narod trpio još od Khuenova³ doba, nastavljajući s Karađorđevićima⁴: »S posebnim ponosom gledamo na hrvatsku domovinsku inteligenciju; na onu hrvatsku inteligenciju, toliko ponižavanu i popljuvanu, koja je buntovnički progovorila u jednom sudbonosnom času naše povijesti i *zaustavila dosadašnji povijesni razvoj, i odredila mu nove smjernice za budućnost*. Učinila je to u vrijeme kada su neprijatelji mislili, da su slomili kičmu hrvatskom narodu... Ta je pobuna hrvatske inteligencije zabilježena u čitavom svijetu... Mi makar optimisti, i mada duboko zaljubljeni u svoj narod, iskreno odani svojoj zemlji, ni u svojim optimističkim iščekivanjima nismo se mogli nadati, da bi hrvatska domovinska inteligencija bila u stanju izvesti ovakvo junačko djelo. Dosta se sjetiti one sužanjske inteligencije za vrijeme Khuena, ili, čak, za Karađorđevića! Zato ovu Deklaraciju smatramo *pravim nacionalnim čudom ovoga stoljeća*« (Mihaljević, 2011, 182-183).

Što se tiče drugoga stajališta, Nikolić je naveo kako kako ga je najviše iznenadilo jedinstvo hrvatske inteligencije, odnosno jedinstvo iz redova komunista i nekomunista: »Drugo, **JEDINSTVO HRVATSKIH NEKOMUNISTA I KOMUNISTA**, to je ono, što je najviše iznenadilo protivnike Deklaracije, a, priznajemo, i zadivilo i obradovalo sve nas u slobodnome svijetu. Taj *jedinstveni nastup hrvatske inteligencije!* Oni su doma ostvarili hrvatsko jedinstvo, kako smo ga mi mogli samo željeti... Zato su se trgnuli, i hrvatski komunisti zajedno sa svojim nekomunističkim drugovima ustali su u obranu osnovnih prava svoga naroda. Ta, znademo dobro i mi i oni, da je državni srpski jezik bio samo jedna od brojnih manifestacija i mnogobrojnih sredstava jugoslavenske državne politike« (Mihaljević, 2011, 184).

³ Khuen Hedervary- mađarski političar i hrvatski ban od 1883. do 1903. godine

⁴ Karađorđevići- srpska vladarska dinastija

Vinko Nikolić nije se obazirao na lingvističke razloge *Deklaracije*, već je izvodio političke zaključke, koji su se, kako navodi Mihaljević (2011, 184) pokazali dalekovidnijima nego što su vladajući u domovini mogli uopće zamisliti: »OD BAŠČANSKE PLOČE (1076.), slavnog kamenog spomenika hrvatskog jezika i hrvatske povijesno-kraljevske slave, preko Marulićeve JUDITE (1501.) u versih hrvacki složene, do ZAGREBAČKE DEKLARACIJE (1967.) jedan je put: *tisuća godina hrvatske nacionalne svijesti i kulture, jezika i književnosti, i čvrstoća i odlučna volja, da budemo svoji i samostalni, da budemo slobodni na svojoj staroj i slavnoj grudi*. Rekoše, da je inicijativu za Deklaraciju dala politička emigracija. To nije točno. Ali je točno da nešto važnije od toga: *čitava hrvatska emigracija pozdravlja i prihvaća Deklaraciju, i jedinstveno i odlučno stoji iza potpisnika Deklaracije...*« (Mihaljević, 2011, 184).

Odjeka *Deklaracije* bilo je i kod hrvatske emigracije u Sjedinjenim Američkim Državama. S tim u vezi, u *Hrvatskoj reviji* članak objavio Krsto Spalatin u kojemu je dao analizu teksta *Deklaracije*, povijesni pregled hrvatsko-srpskih jezičnih odnosa i opis suvremene atmosfere oko *Deklaracije*. Njegova su razmišljanja gotovo identična onima Vinka Nikolića, ali se Spalatin znatno više osvrnuo na *Predlog za razmišljanje srpskih književnika* i dao mu više prostora i veću važnost. Također se osvrnuo na govor Josipa Broza Tita i na reakciju Vladimira Bakarića povodom objavljivanja Deklaracije: »U nedjelju 27. ožujka predsjednik Republike Josip Broz Tito održao je govor pred oko 100.000 ljudi na Trgu bratstva i jedinstva u Prištini i osudio intelektualce koji ne razumiju što znači boriti se za materijalni boljitak malog čovjeka... Dalje, u svom govoru Predsjednik je bagatelizirao one koji se bave jezičnim razlikama, a istaknuo važnost rada i zarade« (Mihaljević, 2011, 185). Reakciju Vladimira Bakarića, Krsto Spalatin komentirao je ovako: »I dr. Vladimir Bakarić, predsjednik komiteta Saveza komunista Hrvatske, osudio je Deklaraciju, pa u oduljem govoru raspravlja o posljedicama koje je Deklaracija izazvala. Ističe kako je ravnopravnost četiriju jezika Ustavom zagwarantirana, ali se nikako ne osvrće na glavnu žalbu Deklaracije, da je ta ravnopravnost u praksi kršena. Pri samom kraju svoga govora spominje i strani utjecaj na naše članstvo« (Mihaljević, 2011, 185-186). Osvrćući se na hrvatsko-srpske jezične odnose, navodi povijesne okolnosti od *Bečkoga književnog dogovora (1850.)*, *Brozova pravopisa (1892.)*, *Korienskoga pisanja* pa do *zaključaka Novosadskoga dogovora (1954.)* i na koncu *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (1967.)* Spalatin tu piše da su isti Hrvati koji su potpisali zaključke *Novosadskoga dogovora (1954.)* isti oni koji su potpisali *Deklaraciju (1967.)* i da su prihvatili zaključke o jedinstvenom jeziku Hrvata i Srba i

da se sad u *Deklaraciji* bore za jedinstveni hrvatski književni jezik: »Oni isti Hrvati koji su stvarali Novosadske zaključke potpisali su sada zagrebačku Deklaraciju. U Novom Sadu isticali su da Hrvati i Srbi imaju jedan zajednički književni jezik, a sada u Deklaraciji bore se za priznanje posebnog hrvatskog književnog jezika. Sada u Deklaraciji ne govori se više samo o jednoj varijanti hrvatskosrpskog književnog jezika, dok se o tome (iako je to rečeno samo implicite). Sada je potpuno jasno da su hrvatski lingvisti zabacili tvrdnju, da Srbi i Hrvati imaju jedan književni jezik...« (Mihaljević, 2011, 189). Na kraju svoga članka, Spalatin navodi primjere kršenja *Novosadskog dogovora*. Piše također o potraživanjima Hrvata u *Deklaraciji* i o potraživanjima Srba u *Predlogu za razmišljanje*. Hrvati su tražili da u hrvatskoj službeni jezik bude hrvatski, u Makedoniji, makedonski, u Sloveniji slovenski, u Srbiji i Crnoj Gori srpski, u Bosni i Hercegovini ili hrvatski ili srpski ovisno o kojem se području radi, a Srbi su tražili da ni u jednoj republici ne bude ni jedan službeni jezik, kad na teritoriju Jugoslavije to ne može biti srpski, već da na teritoriju svaki pojedinac ima pravo na svoj službeni jezik: »Dok Hrvati traže, da u Sloveniji službeni jezik bude slovenski, a u Makedoniji makedonski, u Hrvatskoj hrvatski, u Srbiji i Crnoj Gori srpski, a u Bosni-Hercegovini, prema kraju, da se dozvoli slobodna uporaba hrvatskog ili srpskog jezika... dotle grupa srpskih književnika predlaže apsurd, anarhiju. Ili: Dok Hrvati tražeći ravnopravnost u momentu ozbiljne krize spašavaju Jugoslaviju, dotle grupa srpskih književnika predlaže njezinu likvidaciju« (Mihaljević, 2011, 192-193).

U istom dvobroju u kojem su Vinko Nikolić i Krsto Spalatin objavili svoje članke, također je objavio članak i Jure Petričević pod naslovom *Nacionalni sukobi dominiraju političkim zbivanjem*. U prvom dijelu članka razmotrio je političke prilike u Jugoslaviji u 60-im godinama XX stoljeća. Prema Petričeviću, tri su događaja potaknula krizu u Jugoslaviji: decentralizacija vojske, inicijativa za promjenu Ustava i zagrebačka *Deklaracija*. Prva dva događaja su, kako tvrdi Petričević, produbili krizu u državi i važni su u dezintegraciji jugoslavenskoga jedinstva. Ti su događaji stvorili preduvjete za nastanak *Deklaracije*: »Ideja jugoslavenstva je od svojih početaka usko povezana s nastojanjima za stvaranjem zajedničkog jezika Hrvata i Srba. Hrvatski narodni preporod pod Gajem išao je za afirmacijom hrvatske kulturne i narodne individualnosti i imao je u krajnjoj konzekvenciji izrazito političko obilježje u otporu protiv germanizacije i mađarizacije u tadašnjoj Austro-Ugarskoj. Iz tog je kruga nikao i pokret za zajednički književni jezik. Da se radilo i nametanju srpskog jezika i o potiskivanju hrvatskog, jasno govori Deklaracija... Deklaraciju su potpisali najkompetentniji hrvatski stručnjaci i ustanove za hrvatski

jezik i književnost. Nikakvi progoni i hajke ne mogu Deklaraciju poništiti. Slabljenje velikosrpskog režima i države iskoristili su hrvatski književnici i jezikoslovci i Deklaracijom o hrvatskom književnom jeziku poništili romantičarski Bečki dogovor iz 1850. i Zaključke Novosadskog dogovora iz 1954. u eri Rankovića. Time su ovi hrvatski intelektualci izvršili drugi narodni preporod, koji će i na kulturnom i političkom području imati dalekosežne posljedice« (Mihaljević, 2011, 194-195).

Jure Petričević se osvrnuo i na druge narode koji govore istim jezikom, ali nisu u sastavu iste države, odnosno imaju svoje vlastite države te da jezično jedinstvo ne predstavlja opstanak neke države: »Izgleda – nastavlja svoje tumačenje Petričević – da je Jugoslavija jedina država, u kojoj je u očima vlastodržaca jezično jedinstvo dvaju naroda (Hrvata i Srba) uvjet za opstanak države« (Mihaljević, 2011, 196). Petričević je također poput Nikolića naveo sudjelovanje nekomunista i komunista, navodeći pritom i izvodeći zaključke na kojima bi se trebala temeljiti daljnja suradnja u budućnosti: »Deklaraciju je potpisalo 19 hrvatskih najmjerodavnijih znanstvenih i kulturnih institucija za pitanje jezika. U ime tih institucija u sastavljanju i potpisivanju Deklaracije sudjelovalo je 130 osoba, od kojih su preko 70 članovi Saveza komunista... Prema tome više od polovice potpisnika Deklaracije su članovi Komunističke partije. Ovaj javni nastup komunističkih i nekomunističkih hrvatskih intelektualaca ima dvostruko značenje. U prvome redu, članovi Partije, t. j. Saveza komunista pokazali su neposluh, jer su bez dozvole partijskog vodstva pripremili i potpisali Deklaraciju. S obzirom na veliki broj članova Partije, koji su potpisali Deklaraciju, mora se ovaj javni nastup hrvatske komunističke opozicije smatrati ozbiljnim i djelomično uspješnim pokušajem za uklanjanje partijskog monopola u javnom životu. Drugi važan politički aspekt je zajednički javni nastup komunista i nekomunista intelektualaca u jednom osnovnom pitanju kulturne i državne politike. Zajednički hrvatski nacionalni interesi i intelektualna sloboda su ove dvije skupine u tolikoj mjeri povezale, da su sve druge razlike stupile u pozadinu« (Mihaljević, 2011, 197-198). U istom se je članku Petričević osvrnuo na reakcije svjetskoga tiska na *Deklaraciju* i na odjeke u Jugoslaviji. U pariškom izdanju *The New York Timesa*, izvjestio je Petričević kako su u njemu zaključili da je spor o jeziku postao veliki politički problem. Budući da je Petričević živio u Švicarskoj, više se je osvrnuo na švicarske novine. Tako je napisao da su u baselskom *National Zeitungu* zaključili da iako se u *Deklaraciji* radi o jezičnom pitanju, da se ipak proteže stari sukob između Hrvata i Srba. U dnevniku *Neue Züricher Zeitung* koji je nekoliko puta izvještavao o *Deklaraciji*, Petričević je napisao i prikazao

dva članka. U prvom članku istaknuo je kako se sukob između Hrvata i Srba nalazi u akutnom stadiju, a u drugom članku osvrnuo se na reakcije države i Saveza komunista i na blage kazne koje su dodijeljene potpisnicima i sastavljačima (Mihaljević, 2011, 199). *Courrier* i *La Liberte*, švicarski dnevници na francuskom jeziku objavili su, napisao je Petričević, jednaki članak pod naslovom *Lov na vještice u Jugoslaviji* i u tim se člancima navodi kako se samo radi prividno o jezičnom pitanju, no da je u stvarnosti riječ o politici (Mihaljević, 2011, 200). Što se tiče švicarskoga tjednika *Die Weltwoche*, Petričević je napisao kako se jedino on nije pozitivno izrazio o *Deklaraciji* i da se Hrvati i Srbi u jezičnom smislu savršeno razumiju, no da je upitno razumiju li se u političkom smislu. Dio članka glasi ovako: »Tko konzultira povijest jugoslavenske države u doba između dva rata, ustanovit će samo svađu i mržnju između ovih dvaju naroda. Stoga je bila historijska zasluga Tita, što je ujedinio raznoliku Jugoslaviju« (Mihaljević, 2011, 200). Petričević je na to komentirao: » Ovo je čisto službeni stav jugoslavenskog partijskog i državnog vodstva u duhu jugoslavenstva i jugoslavenskog jedinstva. Jasna osuda Hrvata u svojoj borbi za kulturnu i nacionalnu slobodu i samostalnost« (Mihaljević, 2011, 200). Jure Petričević na kraju svoga članka u *Hrvatskoj reviji*, prikazao je članak Paula Yankovitcha. On je bio beogradski dopisnik pariškoga *Le Monde* koji je objavio više tekstova na temu *Deklaracije*. Ti su se tekstovi u početku činili objektivnima, no kako tvrdi Petričević, Yankovitch je posvemašan prostor posvetio argumentima onima koji su protiv *Deklaracije*: »Premda se iz serije članaka g. Yankovitcha dobije uvid u političku pozadinu spora oko jezika između Hrvata i Srba i premda Yankovitch ukratko navodi sadržaj *Deklaracije*, ipak g. Yankovitch posvećuje veoma velik prostor argumentima protivnika Deklaracije« (Mihaljević, 2011, 201). Nadalje je Yankovitch praktički svoj članak posvetio argumentima Ferde Čulinovića, hrvatskoga intelektualca projugoslavenski orijentiranoga, koji nikako nije bio kompetentan za jezična pitanja. Petričević se u svojem članku također osvrnuo i na Titov napad na hrvatske intelektualce u Prištini (Mihaljević, 2011, 201-202).

Na *Deklaraciju* se je osvrnuo i hrvatski emigrant, Ante Ciliga, ljevičar i komunistički disident. O njegovoj reakciji na *Deklaraciju*, u *Hrvatskoj reviji* objavljeno: »Poznati hrvatski publicista dr. Ante Ciliga u najnovijem broju svoga 'Biltena Hrvatske demokratske i socijalne akcije' opširno komentira Deklaraciju. U tom komentaru čitamo i ovaj stavak o 'pogreškama' Deklaracije: 'Pogrješka Deklaracije... sastoji se, prije svega, u tome da je ona donesena kao konačni i završni

hrvatski stav o jeziku samo na osnovu Hrvata iz Hrvatske Republike, bez organskog sudjelovanja Hrvata iz Bosne-Hercegovine, Vojvodine i Crne Gore» (Mihaljević, 2011, 204).

Ante Ciliga bio je jedan od rijetkih hrvatskih emigranata koji je kritizirao *Deklaraciju*. Iako je priznao neke pozitivne elemente koje ona sadrži, no u cjelini, o njoj je pisao negativno i to mješavinom hrvatskoga, srpskoga i ruskoga jezika. Pisao je pogrdno o potpisnicima *Deklaracije* i Hrvatsku nazivao Panonijom: »Ideja, da bi se Panonija odnosno današnja Hrvatska odijelila od Srbije, a za svu ostalu Jugoslaviju, da bude kako bude, prilično je popularna kod naroda pa i kod inteligencije u panonskoj Hrvatskoj. Tom usko-plemenskom panooskom mentalitetu naroda podliježe i stanoviti dio inteligencije, i stanoviti dio hrvatskih komunista, i onih običnih komunista, i komunista intelektualaca« (Mihaljević, 2011, 216).

Hrvatska je revija objavila i članak *Hrvatskoga povijesnoga instituta u Rimu* u kojem je napisano kako je iz *Deklaracije* vidljivo kako hrvatski narod nema slobodu nesmetano njegovati svoj jezik: »Pojava Deklaracije pravi je i nedvojbeni dokaz, da hrvatski narod u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji nema slobode da svoj književni jezik nesmetano njeguje i služi se njime na svim područjima svoga narodnog života i da ga zove njegovim jedinim pravim imenom, Oni, koji su protiv potpisnika Deklaracije poduzeli nedostojnu nekulturnu hajku i nasilje, dobro su osjetili, da je ona više nego samo jezično i pravopisno pitanje« (Mihaljević, 2011, 205-206).

Krsto Spalatin napisao je osvrt na *Deklaraciju* na engleskom jeziku. Izišao je u *Juornal of Croatian Studies* potkraj 1968. godine zbog financijskih poteškoća. Glavni urednik *Hrvatske revije*, Vinko Nikolić, objavio je članak godinu dana nakon objave *Deklaracije* pod nazivom: *Zagrebačka jezična Deklaracija jedini ispravni put*. U njemu je rezimirao sve događaje i rezultate vezane uz nju. Od napada na potpisnike do shvaćanja onodobne jezične i državne politike u Jugoslaviji. *Deklaracija* je među hrvatskom emigracijom dugo još nakon objave odjekivala (Mihaljević, 2011, 207-208). Tako je početkom 1969. godine uredništvo *Telegrama* organiziralo raspravu pod nazivom *Jezik i zbilja*. Sudjelovali su Hrvoje Šarinić, Branimir Donat, Vlado Gotovac, Marko Grčić, Boris Hudoletnjak, Zlatko Posavac, Bruno Popović, Ivan Rogić, Ante Stamać, Petar Šegedin, Antun Šoljan, Vjeran Zuppa, i Antun Žvan. U *Hrvatskoj reviji* tu je raspravu prepričao Krsto Spalatin, fokusirajući se na Hrvoja Šarinića i na njegovo izlaganje u kojem je njegovim posredstvom rasprava skrenuta s praktičnoga na teoretsko polje. Također među sudionicima nije bilo jezikoslovaca, bili su književnici, filozofi i publicisti te je Spalatin u tu svrhu napisao: »Većina govornika izražava želju, da se jezik sagleda kao najviše ljudsko

izražajno sredstvo bez obzira, u prvom redu na politiku. Vlado Gotovac doslovce kaže: '...Umjesto da služi jeziku, naša je filologija svedena na sluškinju politike'. Zlatko Posavac ponavlja doslovce isto na latinskom: 'Naša je filologija – ancilla politike'. Marko Grčić dovikuje: 'Po mom mišljenju jeziku je najveću štetu učinila politizacija. Politika je uvijek u jezik unosila mjerila koja mu nisu bila imanentna... Politika je sklapala i razvrgavala jezične sporazume, već prema tome što joj je bilo na korist ili na štetu'« (Mihaljević, 2011, 209-210). Prema Šoljanu, ljudi već odavno nisu jezik smatrali instrumentom, nego jamstvom, bitnim dijelom ljudskosti. Kako je pisao Spalatin, sudionici su vodili polemike oko toga da jezik ili ne smije biti podređen politici ili da se mora regulirati prema svojoj vlastitoj biti, svi su upotrijebili pojam manipulacija, pa je prema tome Posavac izjavio: «Strah od manipulacije prisutan je u tom obilaženju (oko imena jezika). Bojimo se imenovati taj jezik.» Branimir Donat sažeo je povijest hrvatskoga jezika ovako: »Jer prevedimo sve naše dogovore, sporazume i nagodbe oko jezika na jedan denotativan i deideologizirani jezik – onda se odjednom nalazimo izgubljeni u šumi instrumenata manipulacije čiji smo objekti.« Boris Hudoletnjak pitanje jezika sažima ovako: »Pitanje jezika i njegove manipulacije jeste pitanje naroda i manipulacije tim narodom«, a Žvan je zaključio da: »Iz toga možemo zaključiti, da je svako nasilje nad jezikom nasilje nad čovjekom, manipulacija čovjekom« (Mihaljević, 2011, 210-211). Petar Šegedin istaknuo je veličinu i posebnost hrvatskoga književnog jezika zbog toga što se on, za razliku od srpskoga nadovezuje na jezik stare hrvatske književnosti (Mihaljević, 2011, 211).

Godine 1985., gotovo dvadeset godina nakon što je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* objavljena, Vinko Grubišić, profesor hrvatskoga jezika i kulture na kanadskom sveučilištu Waterloo obradio povijest hrvatskoga jezika nakon Drugoga svjetskog rata i te članke objavio u *Hrvatskoj reviji*. Prvi članak objavljen je 1985., a drugi 1986. godine. U prvom članku koji je nazvao *Povijest hrvatskoga jezika nakon II. svjetskog rata*, Grubišić je naveo kako se status hrvatskoga jezika nije dovodio u sumnju jer su se odlukom AVNOJ-a sve odluke objavljivale na četiri jezika: na hrvatskom, srpskom, makedonskom i slovenskom, no nakon rata počelo se odstupati od te odluke radi bržega ujedinjenja Srba, Hrvata, Slovanaca i Makedonaca, a protivnici toga bili su hrvatski jezikoslovci Julije Benešić i Stjepan Ivšić. Za *Deklaraciju* je napisao da je bila početak kraja *Novosadskoga dogovora* iz 1954. godine. Na kraju članka napisao je da se je došlo od čega se je počelo, odnosno od dvaju različitih jezika, do zaista hrvatskoga i srpskoga, ali u Srbiji do srpsko-hrvatskoga zajamčenog ustavom 1974. godine. U

drugom je članku pod nazivom *Nazivi za hrvatski jezik od rata do danas*, ponovio odluke AVNOJ- a o donošenju svih proglašenja na četirima jezicima (Mihaljević, 2011, 218-219).

Također se i Krsto Spalatin nakon dvadeset godina od *Deklaracije* primio pitanja naziva jezika i u tu svrhu objavio je tekst u *Hrvatskoj reviji* pod nazivom *Borba za ime (jezične polemike)* u kojem je naveo kako se borba za hrvatski jezik i dalje nastavlja (Mihaljević, 2011, 219-220).

Vinko Nikolić je, nakon trideset godina od objavljivanja *Deklaracije*, u *Hrvatskoj reviji* napisao kako su se pojedinci natjecali tko je najzaslužniji za *Deklaraciju*, tko je sudjelovao, a tko nije, tko je bio prisutan, s tko nije, ali nitko nije istaknuo odjeke *Deklaracije* u emigraciji i kako se je hrvatska emigracija solidarizirala sa Hrvatima u domovini i njihovim težnjama o posebnosti i jedinstvenosti hrvatskoga književnoga jezika odnosno potraživanjima *Deklaracije*: »Međutim, nigdje nema ni spomena o tome, da se i emigracija solidarno pridružila Deklaraciji, koja je među nama imala veliki odjek. Mi smo Deklaraciju objavili, uz hrvatski izvornik, također i u njemačkom i francuskom prijevodu, pa je tako približili stranome svijetu. Još bilježimo, da je u čast Deklaracije u emigraciji (Zlatko Tuđina) iskovan posebni spomen-zlatnik, na kojem je lik Meštrovićeva Marka Marulića« (Mihaljević, 2011, 220-221).

Nakon objavljivanja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*, podršku potpisnicima i samoj *Deklaraciji* dala je i *Hrvatska akademija Amerike* koja je utvrdila kako su Hrvati oduvijek svoj jezik zvali hrvatskim, a Srbi srpskim. Stoga oni podržavaju potraživanja najviših hrvatskih institucija koje su potpisale *Deklaraciju* smatrajući ih najmjerodavnijim institucijama kada se govori o hrvatskom književnom jeziku. Također su istaknuli zabrinutost zbog političkih pritisaka na potpisnike i institucije (Čizmić, 2009, 193-194).

Ugledni hrvatski intelektualni u Americi, Mate Meštrović, Bogdan Radica i Stanko Vujica, uputili su preko iseljeničkoga tiska svoju podršku *Deklaraciji*. Za njih je *Deklaracija* bila snažan politički i jezični istup te su smatrali kako svaki narod ima pravo na svoje ime i svoj jezik jer se to do *Deklaracijinih* potraživanja Hrvatima oduzimalo i nijekalo. Također su bili zaprepašteni represijom komunističkoga režima spram potpisnika *Deklaracije* (Čizmić, 2009, 196)

6.3.2. *Hrvatski glas i Hrvatski kulturni klub Dr. Josip Frank*

Juraj Krnjević predsjednik Hrvatske seljačke stranke, u kanadskom je *Hrvatskom glasu* objavio članak pod nazivom *Neopisiv dojam zahtjeva za ravnopravnost hrvatskog jezika u domovini i stranom svijetu*. U njemu je napisao kako je taj dokument postao predmetom razgovora svih razgovora u Jugoslaviji i kako su zahtjevi *Deklaracije* za ravnopravnošću hrvatskoga jezika izuzetno veliki. Zbog *Deklaracije*, sva ostala pitanja su potisnuta. Kada se je toliko naglašavala ravnopravnost, onda i Hrvati imaju pravo da njihov jezik bude ravnopravan s drugim jezicima u Jugoslaviji, pisao je Krnjević (Čizmić, 2009, 197-198).

Predsjednik *Hrvatskoga kulturnog kluba* iz Buenos Airesa *Dr. Josip Frank*, Ante Vikario, na *Deklaraciju* se osvrnuo s određenim odmakom i kritikom: »Vikario kaže kako nema sumnje da je Deklaracija prvenstveno izraz jednog kulturnog nezadovoljstva u obranu neosporne hrvatske stoljetne kulturne tekovine, te da će hrvatska inteligencija u ovom kulturnom obrambenom ratu protiv velikosrpskih šovinističkih nasrtaja u području hrvatskoga kulturnog života računati na moralnu potporu cijeloga hrvatskog naroda, ali on neće smetnuti s uma spoznaju da su i neki potpisnici Deklaracije jednim dijelom izravni krivci za zlo koje pritišće hrvatski narod i njegov književni jezik. Iseljeni slobodni Hrvati, velika hrvatska politička emigracija, marljivo prate događaje u domovini, te smatraju da su komunistički intelektualci Hrvatske potpisom Deklaracije samo vršili svoju dužnost prema hrvatskom narodu, koji ih je rodio, a kojega su bili iznevjerili« (Čizmić, 2009, 198). Vikario je također naglasio kako treba imati na umu da su *Deklaraciju* napisali predratni i ratni komunisti sa komunističkoga stajališta i u skladu sa postojećim jugoslavenskim Ustavom. Također je zaključio kako ni oni više nisu mogli trpiti neravnopravnost hrvatskoga jezika i posebno je naglasio značaj Miroslava Krleže kao jednoga od potpisnika *Deklaracije* (Čizmić, 2009, 199).

6.3.3. *Danica i Nova Hrvatska*

Danica, hrvatski iseljenički list iz Chicaga objavio je svojim čitateljima kako su konačno ustali predstavnici najuglednijih hrvatskih institucija u borbi za ravnopravnost hrvatskoga jezika i da je protivnik odgovorio napadom na hrvatske kulturne krugove. *Danica* je također zabilježila

kako je u *New York Timesu* zabilježen razgovor sa Srbima u Beogradu koji su izjavili kako će se sve srediti ukoliko se *skine nekoliko glava* (Čizmić, 2009, 200).

Nova Hrvatska objavila je kako se odjek koji je *Deklaracija* imala ne može mjeriti ni sa jednim događajem nakon Drugoga svjetskog rata, odnosno da takav odjek nije imao nijedan poslijeratni događaj u Jugoslaviji jer je tjednima bila predmetom razgovora. U *Novoj Hrvatskoj* zabilježeno je kako je politički značaj i utjecaj *Deklaracije* na zbivanja u Jugoslaviji izuzetno velik i kako je to povijesni događaj koji je potaknuo krizu u državi. *Nova Hrvatska* napisala je kako je zbog objave *Deklaracije* očito da Savez komunista nema više tu snagu kako bi riješio međunacionalna pitanja (Čizmić, 2009, 201).

6.3.4. Srpski emigrantski tisak

Odjekujući svijetom, *Deklaracija* je svoj odjek doživjela i u srpskom emigrantskom tisku. U listu *Beli orao* koji je izlazio u Münchenu, objavljeno je kako je to prvi korak prema izlaženju Hrvatske iz jugoslavenske zajednice te da srpski krugovi traže ujedinjenje dijelova u kojima žive Srbi: »Deklaracija je samo početak, odnosno prva faza, koja ide za izdvajanjem Hrvatske iz državne zajednice... Prema našim obavještenjima, nacionalni srpski krugovi, našavši se u zemlji pred takvom situacijom, čine napor u sledećem: objedinjenje srpskih oblasti sadanje uže Srbije, Kosmeta i Vojvodine, 'Makedonije', Bosne i Hercegovine i Crne Gore u srpsku državu, koja će tražiti ispravku granica prema Hrvatskoj, zatim plaćanje odštete za progon srpstva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj za vreme rata, kao i plaćanje dugova učinjenih posle rata od strane komunističke Jugoslavije, a koji su najvećim delom utrošeni na industrijalizaciju, modernizaciju i puteve i pruge u Hrvatskoj« (Čizmić, 2009, 201-202).

Savremenik, list koji je izlazio u Parizu, objavio je da nije bilo uvjeta i razloga, ne bi bilo *Deklaracije* i *Predloga*. To je značilo da nisu bili dobro uređeni međunacionalni odnosi u Jugoslaviji i da ne treba biti idealist i govoriti o zajednici kad ona nije moguća dokle god se ne uredi ključna pitanja među narodima jer ne postave li zdrave temelje, neće moći sačuvati državu (Čizmić, 2009, 202).

7. Zaključak

Borba za hrvatski jezik u drugoj polovici XX. stoljeća rezultirala je *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* (1967.). Zajedno s Maticom hrvatskom, najvažnijom znanstvenom i kulturnom institucijom u Hrvatskoj toga vremena, hrvatski su se intelektualci zalagali za jezičnu ravnopravnost koja je bila zajamčena odlukom AVNOJ-a od 1944. godine i ukinuta *Novosadskim dogovorom* (1954.) kojim je stvoren jedinstveni srpskohrvatski jezik.

Promjenom političke situacije u drugoj polovici 60-ih godina XX. stoljeća, stvoreni su preduvjeti za stvaranje i objavu dokumenta poput *Deklaracije*. Smjena Aleksandra Rankovića na Brijunima 1966. godine označila je novo doba, demokratizaciju i liberalizaciju društva i države. Kao što i sam naziv dokumenta govori, glavna *Deklaracijina* potraživanja bila su ime/naziv jezika (hrvatski, a ne srpskohrvatski) i njegov položaj (ravnopravnost s drugim jezicima u SFRJ). O autorima *Deklaracije* postoji više teorija, ali uglavnom se spominje broj od pet do osam osoba. To su bili književnici, povjesničari, jezikoslovci, redom članovi Saveza komunista. Iako je napisana komunističkim jezikom karakterističnim Savezu komunista, osudili su ju vodeći hrvatski i jugoslavenski političari. Jugoslavenska javnost, političari i mediji smatrali su ju nacionalističkim činom i napadom na bratstvo i jedinstvo. U Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji također je odjeknulo njezino objavljivanje te su njihovi diplomati isticali ime Miroslava Krleže kao njezina potpisnika i također dali naslutiti kako je hrvatsko komunističko vodstvo znalo za nju i prije objave. Njezino objavljivanje dočekano je u emigraciji s ovacijama. Hrvatski političari i intelektualci u emigraciji pozitivno su pisali o sadržaju *Deklaracije* i smatrali su kako će se od njezinoga objavljivanja računati novo doba. Iako je osuđena u bivšoj Jugoslaviji i njezini su potpisnici kažnjeni isključenjima iz Saveza komunista i ostavkama na radnim mjestima, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*, a prije toga i smjena Rankovića, smatraju se početkom hrvatskoga proljeća, pokreta koji svoje početke nalazi u tim dvama događajima. Zasluga *Deklaracije* je i ta što se u Ustav iz 1974. godine unio naziv *hrvatski književni jezik*.

8. Literatura

- Babić, S. (1990). Hrvatski jezik u političkom vrtlogu. Zagreb. Ante Pelivan i Danica Pelivan.
- Babić, S. (2009). O Deklaraciji – činjenice i pretpostavke. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 102-111.
- Banac, I. (1991). *Hrvatsko jezično pitanje*. Zagreb: Most/The Bridge, a Journal of Croatian Literature.
- Bašić, N. (2017). Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u povijesti hrvatskoga jezika i jezikoslovlja. *Jezik*, 64 (1), 3-14.
- Bašić, N. (2021). *Vukovci i hrvatski jezični standard. Hrvatski u srpskohrvatskom tijesku*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija.
- Batović, A. (2010). Zapadne reakcije na objavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika 1967. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, 42 (3), 579-594.
- Brandt, M. (1994). Povijesno mjesto Deklaracije o imenu i položaju hrvatskoga književnoga jezika iz 1967. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 27 (1), 347-353.
- Čizmić, I. (2009). Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika i njezin odjek u hrvatskoj političkoj emigraciji. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 193-203.
- Grčević, M. (2014) Prinos Petra Guberine kroatistici / Contribution of Petar Guberina to Croatology. U: Dulčić, A. (ur.) *Aktualnost Guberinine misli u stoljeću uma. Znanstveno-stručna monografija VIII. Međunarodnog simpozija verbotonalnog sistema*
- Grčević, M. (2018). Hrvatski jezik između dvaju svjetskih ratova. *Hrvatska revija* 3. Zagreb: Matica hrvatska. (<https://www.matica.hr/hr/556/hrvatski-jezik-izmeu-dvaju-svjetskih-ratova-28371/> pristup ostvaren 25.8.2022.)
- Jandrić, B. (1999). Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. *Povijesni prilozi*, 18 (18), 325-371.
- Jonke, Lj. (1954). Novosadski sastanak i anketa »Letopisa Matice Srpske«. *Jezik*, 3 (3), 67-70.
- Jonke, Lj. (1955). Nekoliko riječi o odjecima Novosadskog sastanka. *Jezik*, 4 (4), 104-109.
- Krašić, W. (2018). *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lisac, J. (2009). Deklaracija i njeni sastavljači: Tko je bio sedmi? *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 118-121.

Mihaljević, N. (2011). *Za vratima domovine. Sudbine i pogledi hrvatskih intelektualaca u emigraciji od 1945. do 1990.* Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić.

Peti, M. (2009). Jezik kojim je pisana Deklaracija. *Kolo*, 19/1-2. Zagreb: Matica hrvatska, 211-221.

Samardžija, M. (2006) *Hrvatski kao povijesni jezik.* Zaprešić: Vlastita naklada.

9. Popis kratica

AVNOJ- Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (utemeljeno 1942. godine; od 1943. do 1945. godine vrhovno zakonodavno i izvršno tijelo Jugoslavije)

CIA- Central Intelligence Agency (Središnja obavještajna agencija)

CK- Centralni komitet

CK SKH- Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske

IK CK SKH- Izvršni komitet Saveza komunista Hrvatske

JAZU- Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

MH- Matica hrvatska

NOB- Narodnooslobodilačka borba

NOR- Narodnosolobodilačka revolucija

OO SK- Osnovna organizacija Saveza komunista

OO SKH- Osnovna organizacija Saveza komunista Hrvatske

SAD- Sjedinjene Američke Države

SANU- Srpska akademija nauka i umetnosti

SFRJ- Socijalistička federativna republika Jugoslavija

SK- Savez komunista

SKH- Savez komunista Hrvatske

SKJ- Savez komunista Jugoslavije

SSOH- Savez socijalističke omladine Hrvatske

SSRNJ- Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije

UO Matice hrvatske- Upravni odbor Matice hrvatske